

Maksym Shcherbyuk

 <https://orcid.org/0000-0003-0413-595X>

Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej w relacjach polsko-ukraińskich

Abstract: The article is focused on issues related to the concept of legal capacity and capacity for legal actions in Polish-Ukrainian relations. The article presents a legal analysis of the doctrine, jurisprudence, domestic law and provisions of the 1993 Polish-Ukrainian convention concerning legal capacity and capacity for legal actions. The author focuses on showing the differences between the two legal systems and proposes an autonomous interpretation of the above-mentioned concepts on the basis of the 1993 convention binding Poland and Ukraine. Separate attention has been paid to the linguistic differences occurring in the translation of the concept of the capacity for legal actions in the 1993 convention and the concept of capacity for legal actions in family and labour relations. While in the case of legal capacity no fundamental differences have been noted, the concept of the capacity for legal actions already contains such differences, given the broad understanding of this concept in Ukrainian law. The purpose of this paper was to prepare practical guidance for legal practitioners who will be assessing the legal effects of actions performed by Polish and Ukrainian citizens.

Keywords: legal capacity — capacity for legal actions — 1993 convention between Poland and Ukraine — Polish law — Ukrainian law

1. Uwagi wprowadzające

Wydarzenia wojenne na terytorium Ukrainy doprowadziły do przeniesienia się dużej liczby obywateli ukraińskich na terytorium Polski. Ma to wpływ na regulacje prawne obu państw oraz nadaje duże znaczenie prawu prywatnemu międzynarodowemu.

Przyjazd do Polski obywateli ukraińskich, w tym w związku z rosyjską agresją na terytorium Ukrainy, wiąże się z powstaniem dużej liczby stosunków prawnych na terytorium Polski z elementem międzynarodowym (polsko-ukraińskim). Przykładowo można tu wspomnieć o umowach cywilnoprawnych, takich jak umowa najmu, umowa zlecenia, umowa o dzieło, albo o nawiązaniu stosunku pracy na podstawie umowy o pracę. Oznacza to, że coraz więcej będziemy mówić o stosunkach prawnych z elementem obcym, w tym zwłaszcza w stanach faktycznych powiązanych z Polską i Ukrainą.

Rozstrzygając spory na tle takich stosunków i poszukując dla nich prawa właściwego, musimy sięgać do wiążącej Polskę i Ukrainę umowy o pomocy prawnej z 1993 r.¹, w kwestiach nieobjętych konwencją znajdują zastosowanie miarodajne dla nich prawne normy kolizyjne (w Polsce liczyć się też trzeba z normami kolizyjnymi europejskimi, które mają pierwszeństwo przed normami krajowymi). Dalsze rozważania ograniczone są wyłącznie do problematyki zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych osób fizycznych.

2. Źródła prawa

Instytucje „zdolności prawnej” oraz „zdolności do czynności prawnych” zostały uregulowane w szczególności we wspomnianej już umowie z 1993 r. Zagadnieniu zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych został poświęcony art. 21 ust. 1 umowy, zgodnie z którym zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej ocenia się według prawa tej umawiającej się strony, której osoba ta jest obywatelem. W praktyce oznacza to, że zdolność zarówno prawną, jak i do czynności prawnych obywatela Ukrainy zawsze będzie oceniana w oparciu o prawo

¹ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych sporządzona w Kijowie dnia 24 maja 1993 r. (Dz.U. 1994, nr 96, poz. 465 z późn. zm.).

ukraińskie, niezależnie od tego, czy obywatel Ukrainy przebywa na terytorium Ukrainy czy Polski. Podobnie wyglądać będzie sytuacja obywatela polskiego przebywającego na terytorium Ukrainy. Jego zdolność będzie oceniana w oparciu o prawo państwa, którego jest on obywatelem, czyli w oparciu o prawo polskie.

Zarówno w polskim, jak i w ukraińskim porządku prawnym umowa z 1993 r. jest prawem wiążącym. Zgodnie z art. 87 ust. 1 Konstytucji RP źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są w szczególności ratyfikowane umowy międzynarodowe². Ponadto, zgodnie z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP, w przypadku kolizji pomiędzy przepisami ustawy oraz umowy międzynarodowej umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą.

Podobnie w prawie ukraińskim, zgodnie z art. 9 Konstytucji Ukrainy, umowy międzynarodowe obowiązujące za zgodą udzieloną przez Radę Najwyższą Ukrainy są częścią prawa krajowego Ukrainy³. Jednak pierwszeństwo konwencji międzynarodowej przed ustawą krajową nie wynika już z Konstytucji Ukrainy, lecz z ustawy o umowach międzynarodowych Ukrainy⁴. Artykuł 19 tej ustawy w § 1 potwierdza, że obowiązujące umowy międzynarodowe Ukrainy, zgoda na obowiązywanie których została udzielona przez Radę Najwyższą Ukrainy, są częścią prawa krajowego i są stosowane w sposób określony w przepisach ustawodawstwa krajowego. Jednocześnie art. 19 ust. 2 tej ustawy reguluje problem potencjalnego konfliktu między przepisami ustawy oraz konwencji międzynarodowej, wskazując, że jeżeli umowa, która weszła w życie w ustalonym trybie, ustanawia inne zasady niż zawarte w odpowiednim akcie ustawodawstwa Ukrainy, wówczas stosuje się normy konwencji międzynarodowej.

Oznacza to, że regulacja konwencyjna w zakresie dotyczącym zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych ma pierwszeństwo w przypadku jakiegokolwiek kolizji z prawem wewnętrznym. Zmusza to potencjalne strony stosunków prawnych, zarówno w Polsce, jak i w Ukrainie, do każdorazowego badania przy zawarciu umowy, czy druga strona umowy ma zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych według swojego prawa ojczystego. W związku z tym, że ocena obu instytucji odbywa się w oparciu o przepisy prawa ojczystego, należy przyrzeć się unormowaniom tych instytucji w prawie polskim i ukraińskim.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

³ Konstytucja Ukrainy z dnia 28 czerwca 1996 r. (Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2019, Nr 38, st. 160).

⁴ Ustawa Ukrainy z dnia 29 czerwca 2004 r. o umowach międzynarodowych Ukrainy (Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2019, Nr 42, st. 238).

W polskim porządku prawnym aspekty dotyczące zdolności prawnej oraz zdolności do czynności prawnych zostały uregulowane w tytule II, dziale I, rozdziale I polskiego Kodeksu cywilnego [dalej: k.c.] — zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych⁵. Zgodnie z tymi przepisami każdy człowiek od chwili urodzenia ma zdolność prawną (art. 8 § 1 k.c.). Nie mają zdolności do czynności prawnych osoby, które nie ukończyły 13 lat oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie (art. 12 k.c.). Ograniczoną zdolność do czynności prawnych mają małoletni, którzy ukończyli 13 lat, oraz osoby ubezwłasnowolnione częściowo (art. 15 k.c.). Pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletności (art. 11 k.c.).

Prawo ukraińskie, podobnie jak prawo polskie, reguluje zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych w ukraińskim Kodeksie cywilnym [dalej: u.k.c.]: dział II, rozdział 1, sekcja 4 — przepisy ogólne dotyczące osoby fizycznej⁶. Zgodnie z art. 25 § 2 u.k.c. zdolność prawna osoby fizycznej powstaje w momencie jej urodzenia, a w przypadkach określonych w ustawie chronione są interesy poczętego, ale jeszcze nienarodzonego dziecka. Zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej również określona jest w u.k.c. Może ona być ograniczona wyłącznie w przypadkach i w sposób określony w ustawie (art. 30 § 2 u.k.c.). Prawo ukraińskie rozróżnia: 1) częściową zdolność do czynności cywilnoprawnych osoby fizycznej, która nie ukończyła 14. roku życia (art. 31 u.k.c.), 2) niepełną zdolność do czynności cywilnoprawnych osoby fizycznej w wieku od 14 do 18 lat (art. 32 u.k.c.) oraz 3) pełną zdolność do czynności cywilnoprawnych osoby fizycznej, która ukończyła 18 lat (pełnoletność) (art. 34 u.k.c.). Wszystkie rodzaje zdolności do czynności cywilnoprawnych zostaną szczegółowo opisane w dalszej części opracowania.

W odróżnieniu od polskich przepisów prawo ukraińskie zawiera definicję legalną zarówno zdolności prawnej, jak i zdolności do czynności prawnych. Zdolność prawna to zdolność do posiadania cywilnych praw i obowiązków (art. 25 § 1 u.k.c.). Zdolność do czynności prawnych to zdolność do nabywania cywilnych praw i samodzielnego ich wykonywania przez swoje działania, a także zdolność do tworzenia obowiązków cywilnych dla siebie, samodzielnego ich wykonywania i ponoszenia odpowiedzialności w przypadku ich niewykonania (art. 30 § 1 u.k.c.).

⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1061).

⁶ Kodeks Postępowania Cywilnego Ukrainy z dnia 18 marca 2004 r. (Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2024, Nr 15—18, st. 74).

3. Zdolność prawna w ukraińskim oraz polskim porządku prawnym

3.1. Zdolność prawna w ukraińskim porządku prawnym

W prawie ukraińskim słusznie zauważa się, że zdolność prawna (ukr. *правоздатність, pravozdatnist*) zawsze zajmowała szczególne miejsce wśród innych elementów cywilnej osobowości prawnej⁷. Różne aspekty tego zagadnienia w swoich pracach naukowych badali: H.F. Shershenevych (ukr. Габріель Феліксович Шершеневич), Y.A. Pokrovskiy (ukr. Йосип Олексійович Покровський), O.S. Joffe (ukr. Олімпіад Соломонович Іоффе), M.M. Aharkov (ukr. Михайло Михайлович Агарков), S.N. Bratus (ukr. Сергій Микитович Братусь), V.V. Luts (ukr. Володимир Васильович Луць), R.B. Shyshka (ukr. Роман Богданович Шишка), O.V. Dzera (ukr. Олександр Васильович Дзера), Ya.M. Shevchenko (ukr. Ярославна Миколаївна Шевченко), V.V. Nadon (ukr. Вікторія Валентинівна Надьон) i S.R. Suleimanova (ukr. Сусанна Рефатівна Сулейманова)⁸.

Jak zaznaczono wyżej, przepisy prawa cywilnego definiują pojęcie zdolności prawnej. Nie oznacza to jednak braku kontrowersji w ukraińskiej doktrynie. Jedna bowiem grupa przedstawicieli doktryny uznaje zdolność

⁷ V.L. Kisel, R.Yu. Mamedov, *Problemy pravovoi pryrody pravozdatnosti fizychnoi osoby*, „Pivdenoukraiński pravnychi chasopys” 2017, nr 2, s. 45.

⁸ W szczególności można przytoczyć następujące prace: H.F. Shershenevych, *Izbrannoe*, t. 5, *Uchebnyk russkoho hrazhdanskoho prava*, vstup. slovo, sost. P.V. Krashenynkov, Statut, Moskwa, 2017; O.S. Joffe, *Voprosy teoryi prava*, O.S. Joffe, M.D. Sharhorodskiy, Yuryd. lyt., Moskwa, 1961; S.N. Bratus, *Subiekty hrazhdanskoho prava: ucheb. posob.*, S.N. Bratus, Hos. yur. izdat., Moskwa, 1950; O.V. Dzera, *Tsyvilne pravo Ukrainy*, red. O.V. Dzera, N.S. Kuznietsova, Yurinkom inter, Kyiv, 2002; Y.A. Pokrovskiy, *Osnovnye problemy hrazhdanskoho prava*, Yurydycheskiy knyzhnyi sklad Pravo, Petrohrad, 1917; M.M. Aharkov, *Obiazatelstvo po sovetскому hrazhdanskomu pravu*, w: M.M. Aharkov, *Izbrannye trudy po hrazhdanskomu pravu*, t. 1, Tsentr YurInfoR, Moskwa, 2002; V.V. Nadon, *Deiaki aspekty vyznachennia pravozdatnosti v tsyvilnomu pravi*, „Teoriia i praktyka pravoznavstva” 2014, v. 1 (5); T.O. Nechytailo, *Poniattia tsyvilnoi pravosubiektnosti ta yii elementiv*, „Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy” 2015, nr 39, s. 166; *Tsyvilne pravo Ukrainy: pidruchnyk*, red. Yu.L. Boshytskyi, R.B. Shyshka (ker. avt. kol.), *Zahalna chastyna*, Vydavnytstvo Lira-K, Kyiv, 2016; *Tsyvilne pravo Ukrainy: Akademichnyi kurs: Pidruch.*: *U dvokh tomakh*, red. Ya.M. Shevchenko, t. 1, *Zahalna chastyna*, Vydavnychi Dim In Yure, Kyiv, 2006; S.R. Suleimanova, *Pro tsyvilnu pravozdatnist fizychnoi osoby*, „Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Yurydychni nauky” 2013, nr 95, s. 44.

prawną za prawo podmiotowe⁹, inna grupa, temu przeciwna — wskazuje, że zdolność prawna jest przesłanką powstania wszelkich cywilnych praw podmiotowych i cywilnoprawnych obowiązków¹⁰. Zauważa się jednak w miarę jednomyślnie, że zdolność prawna oznacza zdolność osoby fizycznej do bycia podmiotem praw i obowiązków oraz możliwość posiadania dowolnego prawa lub obowiązku przewidzianego w obowiązującym porządku prawnym¹¹.

W nauce ukraińskiej prowadzone są również dyskusje na temat treści zdolności prawnej. Mówi się o dwóch koncepcjach zdolności prawnej: dynamicznej oraz statycznej. Według koncepcji dynamicznej zdolność prawna jest kategorią dynamiczną, ponieważ jej treść zmienia się w zależności od tego, z jakimi podmiotami i w jakie stosunki prawne wchodzi jej nosiciel¹². Krytycy zarzucali jej niespójność, podnosząc, że w wyniku uzależnienia jej od różnych okoliczności, np. stanu majątkowego osoby, prowadzi ona do braku równości zdolności prawnej w stosunku do każdej osoby¹³. Zaproponowano więc koncepcję statycznej zdolności prawnej, zgodnie z którą każdemu obywatelowi przysługuje określony zakres zdolności prawnej, który nie ulega zmianie w zależności od tego, czy nosiciel owej zdolności korzysta z przysługujących mu praw czy nie, oraz od tego, czy ma odpowiednie warunki, żeby stać się podmiotem stosunków cywilnych, czy też takich warunków nie ma¹⁴.

Koncepcja statycznej zdolności prawnej również ma swoje wady, ponieważ sam ustawodawca w art. 25 § 3 u.k.c. różnicuje zdolność prawną, wskazując, że w przypadkach określonych w ustawie zdolność do posiadania odrębnych cywilnych praw i obowiązków może wiązać się z osiągnięciem przez osobę fizyczną odpowiedniego wieku¹⁵. Przykładowo tylko

⁹ S.R. Suleimanova, *Pro tsyvilnu pravo zdannist...*, s. 44—47.

¹⁰ V.V. Nadon, *Problema spivvidnoshennia pravo zdannosti ta subiektyvnoho tsyvilnoho prava*, „Visnyk hospodarskoho sudochynstva” 2014, nr 5, s. 34—39; V.L. Kisel, R.Yu. Mamedov, *Problemy pravovoi...*, s. 45.

¹¹ V.V. Nadon, *Deiaki aspekty vyznachennia...*, s. 3; Ya.M. Mahazyner, *Yzbrannye trudy po obshchei teorii prava: monohr.*, otv. red. d-r yuryd. nauk, prof. A.K. Kravtsov, Izd-vo R. Aslanova Yurydycheskyi tsentr Press, Sankt Petersburg, 2006, s. 241; L.O. Dolinenko, S.O. Sarnovska, *Tsyvilne pravo Ukrainy: Navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.*, MAUP, Kyiv, 2005, s. 55; H.B. Yanovytska, V.O. Kucher ta in., *Tsyvilne pravo Ukrainy: pidruchnyk*, v. 2, t. 1, kol. avtoriv, red. H.B. Yanovytskoi, V.O. Kuchera, Novyi Svit-2000, Lviv, 2014, s. 48.

¹² M.M. Aharkov, *Obiazatelstvo po sovetському hrazhdanskomu pravu*, Uchenye trudy VYIuN, v. 3, Yuryd. izd-vo NKIu SSSR, Moskwa, 1940, s. 72.

¹³ O.A. Krasavchykov, *Sotsyalnoe sodержanye pravospobnosty sovetsskikh hrazhdan*, „Pravovedenye” 1960, nr 1, s. 12—25.

¹⁴ S.N. Bratus, *O sootnosheniy hrazhdanskoi pravospobnosty y subiektyvnykh hrazhdanskykh prav*, „Sovetskoe gosudarstvo i pravo” 1949, nr 8, s. 5.

¹⁵ V.L. Kisel, R.Yu. Mamedov, *Problemy pravovoi...*, s. 47.

osoba fizyczna, która ukończyła 14 lat, ma prawo do swobodnego wyboru miejsca zamieszkania (art. 29 § 2 u.k.c.), lekarza i metod leczenia zgodnie z jego zaleceniami (art. 284 § 2 u.k.c.), a także prawo do swobodnego i samodzielnego poruszania się po terytorium Ukrainy i wyboru miejsca pobytu (art. 313 § 2 u.k.c.). Osoba fizyczna, która ukończyła 16 lat, ma prawo według własnego uznania zmienić swoje nazwisko i (lub) imię, i (lub) imię ojcowskie (art. 295 § 2 u.k.c.) oraz prawo do swobodnego i samodzielnego wyjazdu poza Ukrainę (art. 313 § 3 u.k.c.). Pełnoletnia osoba fizyczna ma prawo do rzetelnej i pełnej informacji o stanie swojego zdrowia, w tym do zapoznania się z odpowiednimi dokumentami medycznymi dotyczącymi jej zdrowia (art. 285 § 2 u.k.c.).

W związku z powyższym zaproponowano różnicowanie zdolności prawnej w zależności od zdolności osoby do nabywania podmiotowych praw i obowiązków, co oznacza, że mamy ogólną oraz specjalną zdolność prawną. Ogólna zdolność prawna przysługuje każdej osobie fizycznej (osoba fizyczna ma np. prawo do imienia — art. 294 § 1 u.k.c., prawo do prywatności — art. 289 § 1 u.k.c., prawo do rodziny — art. 291 § 1 u.k.c.), a specjalna — osobom spełniającym przesłanki nabycia określonych praw i obowiązków (przykładowo osiągnięcie określonego wieku)¹⁶.

Kolejnym aspektem, nad którym warto się pochylić, jest chwila powstania oraz ustania owej zdolności. Zgodnie z art. 25 § 2 u.k.c. zdolność prawna osoby fizycznej powstaje w momencie urodzenia tej osoby, natomiast jak wynika z art. 25 § 4 u.k.c. — ustaje z chwilą jej śmierci. Dodatkowo ustawodawca ukraiński zastrzegł, że w przypadkach określonych w ustawie chronione są interesy poczętego, ale jeszcze nienarodzonego dziecka (art. 25 § 2 zd. 2 u.k.c.).

Jak wskazuje się w ukraińskiej doktrynie, przykładem ochrony interesów dziecka poczętego, ale jeszcze nienarodzonego mogą być art. 1200 oraz art. 1222 u.k.c. Zgodnie z art. 1200 u.k.c. w przypadku śmierci pokrzywdzonego prawo do zadośćuczynienia przysługuje osobom niepełnosprawnym, które były na jego utrzymaniu lub miały w dniu jego śmierci prawo do otrzymania od niego środków utrzymania, a także dziecku pokrzywdzonego urodzonemu po jego śmierci. Spadkobiercami testamentowymi i ustawowymi mogą być osoby fizyczne żyjące w chwili otwarcia spadku, a także osoby poczęte za życia spadkodawcy i urodzone żywe po otwarciu spadku (art. 1222 u.k.c.).

Wziąwszy pod uwagę wyżej przedstawiony stan rzeczy, w doktrynie ukraińskiej rozważano, czy zdolność prawna (możność nabycia określonych podmiotowych praw i obowiązków) przysługuje osobie fizycznej również przed urodzeniem. Podnosi się, że człowiek jest osobą od samego

¹⁶ Ibidem.

poczęcia i już od tej chwili jest podmiotem wszystkich głównych praw, tak samo jak osoba dorosła¹⁷. Twierdzi się również, że granice prawa do życia należy rozszerzyć w czasie do chwili zapłodnienia, ponieważ zarodek jest przesłanką istnienia człowieka i dlatego musi zostać objęty ochroną prawną¹⁸. Dyskusja w tym zakresie doprowadziła do powstania teorii fantomowej zdolności prawnej, oznaczającej prawo podmiotu nieistniejącego do bycia nosicielem określonych uprawnień w warunkach przewidzianych ustawą¹⁹. W stosunku do takiego podmiotu rozróżnia się zdolność *de iure*, która wynika z przepisów — art. 25 ust. 2 zd. 2 u.k.c. w związku z art. 1200 oraz art. 1222 u.k.c. — oraz zdolność *de facto*, której ów podmiot nie posiada, ponieważ nie ma pewności, że dziecko urodzi się żywe²⁰. Oznacza to, że nienarodzone dziecko ma ograniczony status prawny jako potencjalny podmiot prawa.

W odniesieniu do ustania zdolności prawnej w doktrynie ukraińskiej rozróżnia się śmierć prawną oraz faktyczną. Twierdzi się, że śmierć prawna, lub inaczej mówiąc, domniemanie prawne śmierci, ma miejsce, gdy spełnione są warunki zawarte w art. 46 ust. 1 u.k.c., zgodnie z którym osoba fizyczna może zostać uznana przez sąd za zmarłą, jeżeli przez trzy lata nie ma informacji o jej miejscu zamieszkania lub jeśli zaginęła w okolicznościach grożących śmiercią bądź dających podstawy do przypuszczenia, że zginęła w określonym wypadku (przez sześć miesięcy), lub jeżeli osoba zginęła w określonym wypadku lub innych okolicznościach spowodowanych przez człowieka bądź klęski żywiołowe (przez miesiąc od zakończenia wypadku). Uznanie za zmarłego w takiej sytuacji bazuje nie na fakcie śmierci, lecz na domniemaniu, że dana osoba nie żyje²¹.

Zgodnie z prawem ukraińskim chwilę śmierci faktycznej ustala się w inny sposób. Wyróżnia się śmierć kliniczną oraz biologiczną. Śmierć kliniczna jest rozumiana jako mechaniczne zatrzymanie pracy mięśnia sercowego, jednak z możliwością powrotu organizmu do zdrowia. W przypadku śmierci biologicznej komórki mózgowe obumierają, co jest

¹⁷ P.R. Husak, *Pryrodne pravo yak pidstava dlia pozytyvnoho prava na zhyttia*, Dopyvid na Vseukrainskii konferentsii (Kyiv, 3.12.2005) „Abort: zaperechennia prava na zhyttia”, <http://christian-psychology.org.ua/psy-individ/4442-prirodne-pravo-yak-pdstava-dlya-pozitivnogo-prava-na-zhyttia.html> [Dostęp: 25.09.2024 r.].

¹⁸ O.H. Rohova, *Pro chas vynyknennia prava liudyny na zhyttia: zahalnoteoretychnyi analiz*, „Visnyk AprNU” 2005, nr 4 (43), s. 198.

¹⁹ R.B. Shyshka, *Okhorona prav subiektiv intelektualnoi vlasnosti u tsyvilnomu pravi Ukrainy: dys., dokt. kryd. nauk: 12.00.03*, Tsyvilne pravo ta tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo, Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav, Kharkiv, 2004, s. 37.

²⁰ O.R. Shyshka, *Pravo neisnuiuchoho uchasnyka tsyvilnykh pravovidnosyn yak pravova fiktsiia*, „Pravo ta upravlinnia” 2011, nr 13, s. 500.

²¹ V.L. Kisel, R.Yu. Mamedov, *Problemy pravovoi ...*, s. 48.

już zjawiskiem nieodwracalnym, w wyniku czego powrót organizmu do zdrowia nie jest możliwy. Utrata zdolności prawnej może być związana tylko ze śmiercią biologiczną, gdy wykluczona jest możliwość powrotu danej osoby do życia²².

3.2. Zdolność prawna w polskim porządku prawnym

W odróżnieniu od prawa ukraińskiego w prawie polskim pojęcie zdolności prawnej nie zostało zdefiniowane na poziomie ustawowym. Z przepisów wynika tylko, że każdy człowiek ma zdolność prawną od chwili urodzenia (art. 8 k.c.). W doktrynie zauważa się, że nieuwzględnienie definicji tego pojęcia przez ustawodawcę było uwarunkowane tym, że nie budzi ono wątpliwości w nauce i z uwagi na to można było pominąć jego definicję legalną. Zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie istnieje powszechna zgoda co do tego, że zdolność prawna oznacza, iż ten, kto ją ma, może być podmiotem w zasadzie każdego stosunku prawnego i wynikającego z niego prawa: jest to zdolność do bycia podmiotem praw i obowiązków²³.

O ile samo pojęcie zdolności prawnej nie budzi większych wątpliwości, o tyle utożsamianie tego pojęcia z podmiotowością prawną już nie jest jednoznaczne. W tym zakresie R. Majda wyróżnia cztery stanowiska²⁴. Zgodnie z pierwszym podmiotowość prawna mieści w sobie oba pojęcia — zarówno zdolności prawnej, jak i zdolności do czynności prawnych²⁵. S. Dmowski zakłada, że „zdolność prawna” jest pojęciem abstrakcyjnym, a o podmiotowości mówimy tylko wtedy, gdy mamy do czynienia z konkretnym stosunkiem prawnym albo konkretnym prawem podmiotowym²⁶. Według jeszcze innego poglądu dochodzi do utożsamienia obu omawianych pojęć²⁷. I wreszcie zgodnie z ostatnim stanowiskiem, które również

²² Ibidem.

²³ Wyr. SA w Warszawie z 27.05.2019, V ACa 764/18, LEX nr 3145737; wyr. WSA w Warszawie z 31.01.2018, I SA/Wa 1510/17, LEX nr 2435771; S. Kalus, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, T. I, *Część ogólna (art. 1—125)*, red. M. Fras, M. Habdas, Wolters Kluwer, Warszawa, 2018, art. 8; R. Majda, w: *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, wyd. 2, red. P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2014, art. 8.

²⁴ R. Majda, *Komentarz...*, 2014, art. 8.

²⁵ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa, 1996, s. 148; T. Smoczyński, *Nasciturus w świetle ustawodawstwa o przerywaniu ciąży*, „*Studia Prawnicze*” 1993, nr 1, s. 73.

²⁶ S. Dmowski, w: S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, LexisNexis, Warszawa, 2004, s. 66.

²⁷ L. Bosek, *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa, 2012, s. 275—276; podobnie J. Haberko, *Cywilno-*

jest podzielane przez R. Majdę i innych przedstawicieli doktryny, pojęcie podmiotowości prawnej należy wyraźnie odróżniać od pojęcia zdolności prawnej, ponieważ podmiotowość prawna jest kategorią szerszą, bogatszą oraz bardziej złożoną niż zdolność prawna²⁸.

W prawie polskim można również spotkać się z określeniem zdolności prawnej jako zdolności biernej (pasywnej). Z tego, iż ktoś ma zdolność prawną, wcale nie wynika, że może on prawa i obowiązki nabywać własnym działaniem²⁹. Brak jest jednolitego poglądu, jeżeli chodzi o występujące w prawie polskim ograniczenia zdolności prawnej. Jedna grupa autorów zalicza do nich takie okoliczności jak: zdolność do czynności prawnych, wiek osoby fizycznej, jej płeć, ubezwłasnowolnienie, stan psychiczny, obywatelstwo czy skazujący wyrok karny³⁰. Według innych autorów wyżej przedstawione okoliczności świadczą nie o ograniczeniach zdolności prawnej, lecz o ograniczeniu lub pozbawieniu poszczególnych praw³¹.

Kolejnym aspektem wymagającym szczególnej analizy jest chwila powstania zdolności prawnej. Zgodnie z art. 8 k.c. zdolność prawna przysługuje człowiekowi od chwili urodzenia, jednak z uwagi na dzisiejszy poziom wiedzy medycznej oraz etapy rozwoju życia ludzkiego chwila urodzenia nie jest rozumiana jednolicie. Ustawodawca również nie wyjaśnia tego pojęcia, w związku z czym proponuje się stosować potoczne znaczenie tego terminu³². W innych komentarzach można znaleźć pogląd, zgodnie z którym przez urodzenie się osoby fizycznej należy rozumieć stan, w którym dziecko znalazło się poza ciałem matki³³.

prawna ochrona dziecka poczętego a stosowanie procedur medycznych, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2010, s. 64.

²⁸ M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, T. I, wyd. 10, red. K. Pietrzykowski, C.H. Beck, Warszawa, 2020, nb. 2; Z. Radwański, *Prawo cywilne — część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa, 1999, s. 134; R. Majda, w: *Komentarz...*, 2014, art. 8.

²⁹ M. Pazdan, w: *Komentarz...*, 2020, s. 78, przed komentarzem do art. 8, nb. 7—10; R. Majda, w: *Komentarz...*, 2014, art. 8, nb. 7, s. 160; M. Pilich, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, T. I, *Część ogólna*, cz. 1 (art. 1—554), red. J. Gudowski, Wolters Kluwer, Warszawa, 2021, art. 8.

³⁰ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne...*, s. 152—153; S. Dmowski, w: *Komentarz...*, 2004, s. 70; ostrożniej M. Pazdan, w: *Komentarz...*, 2020, s. 82; S. Kalus, w: *Komentarz...*, 2018, art. 8.

³¹ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne — część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa, 2015, s. 139; J. Strzebinczyk, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, C.H. Beck, Warszawa, 2011, s. 31—32; R. Majda, w: *Komentarz...*, 2014 art. 8; S. Grzybowski, w: *System Prawa Cywilnego*, T. 1, *Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, 1985, s. 321—323; J. Strzebinczyk, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, 2011, s. 32.

³² R. Majda, w: *Komentarz...*, 2014, art. 8.

³³ S. Kalus, w: *Komentarz...*, 2018, art. 8.

Istnieją także odwołania do załącznika nr 1 do rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 6 kwietnia 2020 r.³⁴ Zgodnie z tym rozporządzeniem „urodzeniem żywym” określa się całkowite wydalenie lub wydobywanie z ustroju matki noworodka, niezależnie od czasu trwania ciąży, który po takim wydaleniu lub wydobyciu oddycha lub wykazuje jakiegokolwiek inne oznaki życia, takie jak czynność serca, tętnienie pępowiny lub wyraźne skurcze mięśni zależnych od woli, bez względu na to, czy sznur pępowiny został przecięty lub łożysko zostało oddzielone. Jednocześnie „urodzeniem martwym” określa się całkowite wydalenie lub wydobywanie z ustroju matki płodu, o ile nastąpiło po upływie 22. tygodnia ciąży, który po takim wydaleniu lub wydobyciu nie oddycha ani nie wykazuje żadnego innego znaku życia, jak czynność serca, tętnienie pępowiny lub wyraźne skurcze mięśni zależnych od woli.

Zarówno w prawie polskim, jak i w prawie ukraińskim znana jest również instytucja dziecka poczętego jeszcze nienarodzonego (łac. *nasciturus*). Jest to wyjątek od zasady wynikającej z art. 8 k.c. Jak zauważył Sąd Najwyższy w jednym ze swoich orzeczeń, wszystkie wyjątki od zasady, której daje wyraz art. 8 k.c., są przejawem założenia, że zachodzi potrzeba prawna zabezpieczenia i ochrony praw dziecka poczętego na wypadek, gdy uzyska ono, zgodnie z art. 8 k.c., zdolność prawną. Ochrona ta jest dość szeroka.

Otóż w chwili otwarcia spadku dziecko poczęte może być spadkobiercą, jeżeli urodzi się żywe (art. 927 § 2 k.c.), wobec czego spadkodawca może np. rozporządzić majątkiem (w drodze testamentu) na wypadek śmierci na rzecz dziecka poczętego. Można uznać dziecko nawet jeszcze nieurodzone, jeżeli zostało już poczęte (art. 75 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³⁵ [dalej: k.r.o.]). W ten sposób prawo zapewnia dziecku możliwość uzyskania określonego statusu prawnego i związanych z tym uprawnień. Przed urodzeniem dziecka matka może żądać odpowiedniej sumy na koszty jego utrzymania (art. 142 k.r.o.). Ustawodawca liczy się również z potrzebą strzeżenia przyszłych praw dziecka (art. 182 k.r.o.). Kurator dziecka poczętego może żądać zabezpieczenia spadku, a także zabezpieczenia dowodów. Do tego trzeba dodać utrwaloną już w orzecznictwie zasadę ochrony poczętego dziecka w sferze odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych (np. roszczenia odszkodowawcze w stosunku do osoby odpowiedzialnej za śmierć dziecka poczętego)³⁶.

³⁴ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 kwietnia 2020 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania (t.j. Dz.U. 2024, poz. 798).

³⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. — Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. 2023, poz. 2809 z późn. zm.).

³⁶ Wyr. SN z 7.10.1971, III CRN 255/71, OSNC 1972, nr 3, poz. 59.

Jak zauważa M. Pazdan, poglądy doktryny na temat pozycji prawnej *nasciturusa* były i są ciągle podzielone³⁷. Według jednych autorów dziecko do chwili urodzenia stanowi *pars viscerum matris* — do tej chwili dziecku poczętemu nie przysługuje nawet warunkowa zdolność prawna, wszystkie przepisy mówiące o dziecku poczętym mają na celu jedynie zabezpieczenie jego przyszłych interesów. Do chwili urodzenia można mówić jedynie o przyszłej osobie fizycznej i o jej przyszłych prawach³⁸.

Zgodnie z innym poglądem *nasciturusowi* przysługuje warunkowa zdolność prawna bądź ogólna³⁹, bądź ograniczona do określonego zakresu⁴⁰. M. Pazdan zauważa, że wątpliwości budzi okoliczność, o jaki warunek chodzi w rozważanym zakresie⁴¹ — warunek rozwiązujący, którym jest urodzenie się dziecka martwego⁴², czy też warunek zawieszający, którym jest urodzenie się dziecka żywego⁴³. Według jeszcze innego poglądu *nasciturusowi*, w szczególności, gdy dotyczy to ochrony dóbr osobistych, należy przyznać pewien zakres ogólnej i bezwzględnej zdolności prawnej niezależny od zakresu przyznanej mu w przepisach kodeksu cywilnego warunkowej zdolności prawnej⁴⁴.

Tak samo jak z przyznaniem zdolności prawnej *nasciturusowi* podzielone są zdania, jeżeli chodzi o początek warunkowej zdolności prawnej

³⁷ M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny...*, 2020, nb. 2.

³⁸ S. Grzybowski, w: *System...*, T. 1, s. 309; S. Dmowski, w: S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, LexisNexis, Warszawa, 2009, s. 75, nb. 13; J. Strzebinczyk, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, C.H. Beck, Warszawa, 2016, s. 35, nb. 12; R. Majda, w: *Komentarz...*, 2014, s. 165, 174, nb. 38; P. Książak, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, C.H. Beck, Warszawa, 2017, s. 114, nt. 21; S. Kalus, w: *Komentarz...*, 2018, s. 64, nb. 15.

³⁹ B. Walaszek, *Nasciturus w prawie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1956, nr 7, s. 121 i n.; A. Stelmachowski, *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1984, s. 244 i n.

⁴⁰ A. Szpunar, *Szkoda wyrządzona przed urodzeniem dziecka*, „Studia Cywilistyczne” 1969, nr 13—14, s. 378 i n.; H. Dąbrowski, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, T. I, red. Z. Resich, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, 1972, s. 74.

⁴¹ M. Pazdan, w: *Komentarz...*, 2020, nb. 2.

⁴² B. Walaszek, *Nasciturus w prawie...*, s. 121; A. Stelmachowski, *Wstęp do teorii prawa...*, s. 244 i n.

⁴³ A. Szpunar, *Szkoda...*, s. 378; K. Piasecki, w: *Kodeks cywilny z komentarzem*, T. I, red. J. Winiarz, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, 1989, s. 24; S. Chrempiński, *Czy dziecko poczęte winno być uznane za podmiot prawa?*, „Nowe Prawo” 1988, nr 2, s. 83 i n.; Z. Radwański, *Prawo cywilne — część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa, 2005, s. 154, nb. 357; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne — część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa, 2019, s. 154, nb. 357.

⁴⁴ P. Nazaruk, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Wolters Kluwer, Warszawa, 2019, s. 80, nb. 13; J. Haberko, *Udostępnianie i publikowanie wizerunku nasciturusa, noworodka i małego dziecka w świetle zasady dobra dziecka*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2013, nr 3, s. 59.

nasciturus. Z jednej strony zdaniem niektórych przedstawicieli doktryny miarodajna jest chwila, gdy zarodek (embrion) zakotwiczy się w organizmie kobiety, niezależnie od tego, czy powstał w organizmie kobiety, czy poza nim (*in vitro*)⁴⁵. Z drugiej strony broniona jest teza, że *nasciturus* to dziecko od chwili zapłodnienia komórki jajowej⁴⁶.

Zdolność prawna człowieka ustaje z chwilą jego śmierci. Należy zaznaczyć, że kodeks cywilny nie określa ani pojęcia śmierci, ani chwili śmierci. Jednak nie budzi wątpliwości, że z chwilą śmierci osoba zmarła przestaje być podmiotem jakichkolwiek praw i obowiązków cywilnoprawnych⁴⁷. W doktrynie polskiej zauważa się, że stwierdzenie, kiedy następuje śmierć człowieka, w zasadzie zależy nie od oceny prawnej, lecz od oceny medycznej⁴⁸. Zgodnie z art. 43 ust. 1 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty lekarz może stwierdzić zgon na podstawie osobiście wykonanych badań i ustaleń⁴⁹. Z przepisów ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych wynika, że zgon i jego przyczyna powinny być ustalone przez lekarza leczącego chorego w ostatniej chorobie (art. 11 ust. 1)⁵⁰. Jednocześnie w razie niemożności dopełnienia przepisu, o którym mowa wyżej, stwierdzenie zgonu i jego przyczyny powinno nastąpić w drodze oględzin, dokonywanych przez lekarza lub w razie jego braku przez inną osobę powołaną do tej czynności przez właściwego starostę, przy czym koszty tych oględzin i wystawionego świadectwa nie mogą obciążać rodziny zmarłego (art. 11 ust. 2).

Skutek śmierci według prawa polskiego następuje nie tylko w przypadku śmierci biologicznej, lecz także na podstawie innych mechanizmów prawnych, takich jak postanowienie sądu o uznaniu za zmarłego. Zgodnie bowiem z art. 29 § 1 k.c. zaginiony może być uznany za zmarłego, jeżeli upłynęło 10 lat od końca roku kalendarzowego, w którym według istniejących wiadomości jeszcze żył; jednakże gdyby w chwili uznania za

⁴⁵ M. Nesterowicz, *Glosa do wyr. SA w Lublinie z 29.7.2009 r., I ACa 308/09*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 1, s. 143; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2018, s. 194; M. Pazdan, w: *Komentarz...*, 2020, nb. 2.

⁴⁶ P. Księżak, w: *Komentarz...*, 2017, s. 111, nt. 12; R. Majda, w: *Komentarz...*, 2014, s. 176, nb. 45, 46; J. Haberkowicz, *Status cywilnoprawny ludzkiego embrionu w fazie przedimplantacyjnej*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 10, s. 26 i n.

⁴⁷ R. Strugała, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, C.H. Beck, Warszawa, 2021, art. 8, nb. 3.

⁴⁸ M. Pilich, w: *Komentarz...*, 2021, art. 8; R. Strugała, w: *Komentarz...*, 2021, art. 8, nb. 4.

⁴⁹ Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (t.j. Dz.U. 2023, poz. 1516 z późn. zm.).

⁵⁰ Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (t.j. Dz.U. 2024, poz. 576).

zmarłego zaginiony ukończył 70 lat, wystarcza upływ 5 lat. Natomiast z § 2 wyżej wskazanego przepisu wynika, że uznanie za zmarłego nie może nastąpić przed końcem roku kalendarzowego, w którym zaginiony ukończyłby 23 lata. W piśmiennictwie zauważa się, że przesłanką uznania za zmarłego jest zaginięcie osoby fizycznej trwające przez czas szczegółowo określony w przepisach prawnych⁵¹. Pojęcie zaginięcia nie jest zdefiniowane, jednak — jak wskazuje M. Pazdan — zaginięciem nazywa się trwającą przez jakiś czas sytuację, w której nie wiadomo, czy dana osoba żyje, czy też zmarła⁵². Wskazuje się, że celem takiego rozwiązania jest usunięcie stanu niepewności, polegającego na braku możliwości jednoznacznego potwierdzenia faktu życia lub śmierci określonej osoby⁵³.

3.3. Zdolność prawna w konwencji polsko-ukraińskiej

Zgodnie z art. 21 umowy zdolność prawną osoby fizycznej ocenia się według prawa tej umawiającej się strony, której osoba ta jest obywatelem. Jak widać, w powołanym przepisie posłużono się łącznikiem obywatelstwa. Nadmienić należy, że w Polsce używany jest w tym znaczeniu termin „prawo ojczyście” (łac. *lex patriae*). Za pomocą łącznika obywatelstwa ustalane jest prawo właściwe dla zdolności prawnej, czyli statut personalny osoby fizycznej. W polskiej doktrynie zaznacza się, że łącznik obywatelstwa odnosi się do formalnej prawnej więzi łączącej osobę fizyczną z państwem⁵⁴ i spośród innych łączników personalnych (np. zamieszkanie, pobyt zwykły, pobyt prosty) jest łącznikiem najbardziej sformalizowanym⁵⁵.

Od razu podkreślić należy, że w przypadku podwójnego obywatelstwa, czyli kiedy osoba jednocześnie pozostaje obywatelem Ukrainy i Polski, brak jest jakichkolwiek reguł dotyczących ustalania pierwszeństwa obywatelstwa osoby fizycznej (przykładowo w pierwszej kolejności można byłoby brać pod uwagę obywatelstwo z chwili urodzenia). Na ten temat konwencja zupełnie milczy, w związku z czym istnieje konieczność posiłkowego stosowania przepisów krajowych obu państw, w szczególności

⁵¹ M. Pazdan, w: *Komentarz...*, 2020, art. 29 nb. 1.

⁵² Ibidem.

⁵³ M. Pilich, w: *Komentarz...*, 2021, art. 29.

⁵⁴ M. Pilich, w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2014, art. 2, nb. 2; M. Świerczyński, w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2014, s. 220, nb. 73.

⁵⁵ M. Pilich, *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym. Zagadnienia podstawowe*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2015, s. 356—357.

przepisów ustaw o prawie prywatnym międzynarodowym (w art. 2 ust. 2 polskiej ustawy Prawo prywatne międzynarodowe⁵⁶ wskazano, że cudzoziemiec mający obywatelstwo dwóch lub więcej państw podlega, jako prawu ojczystemu, prawu tego z nich, z którym jest najściślej związany; podobnie w art. 16 ust. 2 ukraińskiej ustawy o prawie międzynarodowym prywatnym⁵⁷ — jeśli osoba fizyczna jest obywatelem dwóch lub więcej państw, prawo państwa, z którym osoba fizyczna ma najściślej powiązania, w szczególności w którym ma miejsce zamieszkania lub główną działalność, jest uważane za jej prawo ojczyste). Polscy przedstawiciele doktryny również zaznaczają, że przy rozstrzyganiu kolizji łączników decydować powinno kryterium efektywności, tj. kryterium najściślejszego związku osoby z tym albo innym państwem (sąd polski nie może automatycznie stosować prawa polskiego jako prawa ojczystego dla określonej osoby, a sąd ukraiński — ukraińskiego)⁵⁸. O najściślejszym związku mogą decydować takie okoliczności jak zwykły pobyt czy relacje rodzinne i gospodarcze⁵⁹.

Zgodzić się należy również z poglądem M. Pilicha, że art. 21 umowy nie znajduje zastosowania do bezpaństwowców (czyli osób nieposiadających żadnego obywatelstwa), uchodźców w znaczeniu międzynarodowym oraz w sytuacjach obowiązywania prawa państwa zamieszkania lub zwykłego pobytu jako tzw. zastępczego statutu personalnego⁶⁰. Na marginesie trzeba zaznaczyć, że autor niniejszego opracowania nie analizuje wpływu działań wojennych spowodowanych rosyjską agresją na Ukrainę z perspektywy konwencji genewskiej z 1951 r.⁶¹ oraz komplikacji, które potencjalnie mogą mieć miejsce w procesie ustalania statutu personalnego osoby fizycznej.

⁵⁶ Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. — Prawo prywatne międzynarodowe (t.j. Dz.U. 2023, poz. 503).

⁵⁷ Ustawa Ukrainy z dnia 23 czerwca 2005 r. o prawie międzynarodowym prywatnym (Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2019, Nr 48, st. 325).

⁵⁸ M. Pilich, w: J. Turlukowski, M. Pilich, *Polsko-ukraińska umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych. Komentarz do przepisów o sprawach cywilnych*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2023, art. 21, nb. 2; idem, *Zasada obywatelstwa...*, s. 356—357.

⁵⁹ M. Pilich, w: J. Turlukowski, M. Pilich, *Komentarz...*, 2023, art. 21, nb. 2; M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2008, s. 465 i n.; M. Pilich, *Zasada obywatelstwa...*, s. 356; post. SN z 15.04.2011, III CSK 223/10, OSNC 2012/1, poz. 13.

⁶⁰ M. Pilich, w: J. Turlukowski, M. Pilich, *Komentarz...*, 2023, art. 21, nb. 3; idem, *Uchodźcy w prawie prywatnym międzynarodowym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022, nr 1, s. 11 i n.

⁶¹ Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz.U. 1991, nr 119, poz. 517).

Przechodząc do zdolności prawnej, w celu wypracowania jednolitego podejścia dotyczącego tego pojęcia w konwencji polsko-ukraińskiej należy ustalić, jaka jest jego istota, jaki jest moment początkowy i końcowy zdolności prawnej, a także czy obejmuje on ograniczenia zdolności prawnej. Z perspektywy stosunków polsko-ukraińskich jest to szczególnie istotne, ponieważ zawsze w tym zakresie przy ocenie zdolności obywatela drugiej strony umowy z 1993 r., to jest Polski i Ukrainy w każdym z tych państw, stosuje się prawo drugiej strony umowy (a więc prawo obce).

Odnosząc się do zakresu pojęciowego, prawo ukraińskie zawiera definicję legalną tego pojęcia. **Ustawodawca krajowy powiedział wprost, że zdolność prawna jest rozumiana jako zdolność osoby do tego, by mieć określone prawa i obowiązki, czy inaczej mówiąc, być podmiotem cywilnych praw i obowiązków.** W sposób zbliżony definiują to pojęcie przedstawiciele doktryny ukraińskiej. Podobnie również w prawie polskim o zdolności prawnej mówi się jako o zdolności do posiadania praw i obowiązków, możliwości bycia podmiotem praw i obowiązków regulowanych przez prawo. Jak zaznacza M. Pilich, chodzi o kwestie samego istnienia człowieka jako podmiotu prawa⁶². W praktyce oznacza to, że w obu systemach prawnych zasadniczo mamy do czynienia z instytucją prawną, która pozwala osobie stać się podmiotem jakichkolwiek stosunków. Dyskusje dotyczące relacji występujących między podmiotowością prawną a zdolnością prawną, uznaniem zdolności prawnej za prawo podmiotowe, uważam za zbędne, jeżeli chodzi o określenie zakresu normy kolizyjnej w relacjach polsko-ukraińskich, **ponieważ w obu systemach prawnych „zdolność prawna” jest rozumiana jako „zdolność do bycia podmiotem praw i obowiązków”.**

Kwestie dotyczące ograniczenia zdolności prawnej, o których pisze się w doktrynie ukraińskiej, również nie będą stanowiły szczególnych problemów praktycznych, ponieważ uzależnienie bycia podmiotem praw i obowiązków od osiągnięcia określonego wieku jest przewidziane w prawie zarówno polskim, jak i ukraińskim. Przykładowo można tu wskazać prawo do prowadzenia działalności gospodarczej lub prawo do zawarcia związku małżeńskiego. Ograniczenia w tym zakresie nie godzą wprost w zdolność prawną, gdyż osoba nadal może być podmiotem praw i obowiązków, co wynika z przepisów ogólnych dotyczących zdolności prawnej. Realizacja tych przykładowych praw jest możliwa dopiero na określonym etapie życiowym.

Przedstawiciele polskiej doktryny zaznaczają, że **do zakresu stosowania art. 21 ust. 1 umowy z 1993 r. należą przesłanki, od spełnienia których uzależnione jest uzyskanie zdolności prawnej i wyznaczenie kresu podmiotowości prawnej człowieka, zwłaszcza gdy wynika ono**

⁶² M. Pilich, w: J. Turlukowski, M. Pilich, *Komentarz...*, 2023, art. 21, nb. 4.

z domniemań prawnych, oraz że — biorąc pod uwagę fakt, że konwencja nie zawiera odrębnych uregulowań w tym zakresie — zakresem pojęcia „zdolność prawna” można objąć kwestie związane z imieniem i nazwiskiem, jak również dobrami osobistymi osoby fizycznej⁶³.

Jednocześnie — jak przyjmuje się w polskiej doktrynie — **do zakresu zastosowania statutu personalnego (art. 21 ust. 1 umowy z 1993 r.) nie należą** przepisy prawa wewnętrznego obowiązujące w Polsce i w Ukrainie, **które uzależniają możliwość stania się przez osobę fizyczną podmiotem określonych praw i obowiązków od szczególnych wymagań obejmujących osobiste właściwości osoby**. Proponuje się, by w tych przypadkach stosować prawo właściwe dla stosunku prawnego, o jaki w rozpatrywanej sytuacji chodzi⁶⁴. Oznacza to, że wymaganie posiadania określonego wieku przy zawarciu małżeństwa należy objąć zakresem zastosowania normy kolizyjnej z art. 24 ust. 2 umowy z 1993 r. Jako przesłanka materialnoprawna zawarcia małżeństwa wymaganie to będzie oceniane według prawa ojczystego nupturienta. **Artykuł 21 ust. 1 umowy z 1993 r. nie będzie miał zastosowania** do uznania osoby za zmarłą i do stwierdzenia zgonu, ponieważ są to zagadnienia objęte zakresem normy kolizyjnej z art. 23 ust. 3 umowy. **Podobnie⁶⁵ również**, jeżeli chodzi o zdolność deliktową osoby fizycznej, czyli zdolność do ponoszenia odpowiedzialności za czyny niedozwolone — w tym przypadku stosować należy statut zobowiązań pozaumownych, wskazany przez art. 35 ust. 1 umowy z 1993 r., lub jeżeli chodzi o zdolność warunkową *nasciturusa*, dla której prawo właściwe ma być ustalane przez normy kolizyjnoprawne określające statut spadkowy.

Na marginesie należy wskazać, że zarówno prawu ukraińskiemu, jak i prawu polskiemu znana jest instytucja *nasciturusa*. W obu krajach toczą się dyskusje co do tego, czy *nasciturus* ma zdolność prawną, czy jednak jest to zdolność warunkowa, uzależniona od urodzenia się dziecka żywym. Chwilą powstania zdolności prawnej jest moment urodzenia się dziecka. Obie doktryny pozostawiają definiowanie tej chwili naukom medycznym. Prawo polskie, podobnie jak prawo ukraińskie, nie zna pojęcia śmierci cywilnej — uznaje się, że koniec zdolności prawnej jest związany z momentem śmierci biologicznej, co również jest definiowane przez medycynę. W obu systemach występują instytucje polegające na uznaniu osoby za zmarłą po minięciu określonego czasu.

⁶³ Ibidem, art. 21, nb. 4, 6; inaczej w stosunku do imienia i nazwiska M. Wojewoda, *Rejestracja urodzin dzieci obywateli Ukrainy przybyłych do Polski w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa*, „Metryka” 2022, nr 1, s. 47—48.

⁶⁴ M. Pazdan, w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2014, s. 578, nb. 45.

⁶⁵ M. Pilich, w: J. Turlukowski, M. Pilich, *Komentarz...*, 2023, art. 21, nb. 4.

Podsumowując ten wątek, należy stwierdzić, że pojęcie zdolności prawnej w prawie ukraińskim i polskim szczegółowo nie różni się co do zasad. Nie ma więc obaw pojawienia się kłopotów przy posługiwaniu się konwencją polsko-ukraińską w procesie poszukiwania prawa właściwego do oceny zdolności prawnej.

4. Zdolność do czynności prawnych w ukraińskim oraz polskim porządku prawnym

4.1. Zdolność do działań prawnych w prawie ukraińskim

W prawie ukraińskim występuje pojęcie „zdolność do działań prawnych” (ukr. *дієздатність, дієздатnist*), chociaż nie rzadko można się spotkać z tłumaczeniem go jako „zdolność do czynności prawnych”, co zdaniem autora niniejszego opracowania jest błędne, z uwagi na istotę tego pojęcia w prawie ukraińskim, o czym będzie mowa w dalszej części artykułu. Poszczególne aspekty pojęcia i zakresu zdolności do działań prawnych były przedmiotem rozważań takich przedstawicieli ukraińskiej doktryny jak: O.V. Dzera (ukr. Олександр Васильович Дзера), N.S. Kuznetsova (ukr. Наталія Семенівна Кузнецова), Ya.M. Shevchenko (ukr. Ярославна Миколаївна Шевченко), D.V. Bobrova (ukr. Діна Васи́лівна Боброва)⁶⁶.

Prawo ukraińskie definiuje pojęcie zdolności do działań prawnych jako zdolność do nabywania praw cywilnych i samodzielnego ich wykonywania przez swoje działania, a także zdolność do zaciągania cywilnoprawnych obowiązków dla siebie, samodzielnego ich wykonywania i ponoszenia odpowiedzialności w przypadku ich niewykonania (art. 30 § 1 u.k.c.).

Definicje o podobnym charakterze są formułowane także przez przedstawicieli ukraińskiej doktryny. Wedle często spotykanej formuły zdolność do działań prawnych jest to zdolność podmiotu poprzez swoje działania do nabywania cywilnych praw i zaciągania cywilnoprawnych obowiąz-

⁶⁶ M. Sahradian, *Tsyvilna diiezdatnist fizychnoi osoby v Ukraini ta v zarubizhnykh krainakh*, „Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i prawo” 2018, nr 4, s. 69. W szczególności można przytoczyć następujące prace: O.V. Dzera ta in., *Tsyvilne pravo Ukrainy: Pidruchnyk*, U 2 t., red. O.V. Dzera, N.S. Kuznetsovoi, 2-e vyd., dopov. i pererob., Yurinkom Inter, Kyiv, 2004; Ya.M. Shevchenko, *Tsyvilne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs: Pidruchnyk*, U 2 t., In Yure, Kyiv, 2003.

ków⁶⁷. Niektórzy podnoszą również, że zdolność do działań prawnych można zdefiniować jako realizowaną poprzez fakty prawne zdolność prawną⁶⁸ albo jako możliwość realizacji swojej zdolności prawnej własnymi działaniami⁶⁹. Nie ma jednak w ukraińskiej doktrynie jednolitego stanowiska w tym zakresie. Można spotkać też pogląd utożsamiający zdolność do działań prawnych ze zdolnością do czynności prawnych (wąskie rozumienie pojęcia zdolności do działań prawnych), zgodnie z którym jest to zdolność obywatela do samodzielnego dokonywania czynności cywilnoprawnych (nie wszelkich czynności, za pomocą których można nabyć prawa cywilne, ale tylko czynności cywilnoprawnych)⁷⁰.

Według innych poglądów treść zdolności do działań prawnych obejmuje: a) zdolność do nabywania praw i tworzenia obowiązków dla siebie (te ostatnie mogą mieć miejsce w wyniku działań zarówno zgodnych z prawem, jak i bezprawnych); b) zdolność do wykonywania swoich działań zgodnie z tym prawem i wykonywania powierzonych osobie obowiązków; c) zdolność do zaprzestania wykonywania praw i obowiązków przysługujących osobie poprzez jej własne działania⁷¹. Zdaniem niektórych treść zdolności do działań prawnych obejmuje dwie zdolności: a) zdolność do wykonywania dozwolonych czynności prawnych i b) zdolność do ponoszenia odpowiedzialności za czyny niedozwolone, czyli zdolność deliktową⁷². Jeszcze inni przedstawiciele doktryny uważają, że dodatkowo oprócz tych składników w zdolności do działań prawnych należy uwzględnić także zdolność do wykonywania działań prawnych, które nie są czynnościami prawnymi⁷³, albo też zdolność do działań niezgodnych z prawem⁷⁴.

⁶⁷ L.O. Dolinenko, S.O. Sarnovska, *Tsyvilne pravo Ukrainy...*, s. 25; O.S. Mazur, *Tsyvilne pravo Ukrainy: Navch. pos.*, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, 2006, s. 38; S.V. Reznichenko, *Tsyvilno-pravovyi status nepovnolitnoi fizychnoi osoby*, „Chasopys tsyvilistyky” 2017, v. 23, s. 13.

⁶⁸ N.A. Diachkova, *Tsyvilna diiezdatnist fizychnykh osib, yii zmist ta vydy. Emansypatsiia nepovnolitykh, Suchasni problemy tsyvilnoho prava ta protsesu: navch. posib.*, S.O. Slipchenko, O.V. Syniehubov, V.A. Kroitor ta in., red. Yu.M. Zhornokuia, L.V. Krasyskoi, Pravo, Kharkiv, 2017, s. 114—115.

⁶⁹ O.S. Mazur, *Tsyvilne pravo Ukrainy...*, s. 38.

⁷⁰ N.P. Zhuravlev, *O sootnoshenyy hrazhdanskoi pravospobnosty, deesposobnosty i subiektyvnoho prava*, RIO VJUI, Moskwa, 1988, s. 19.

⁷¹ N.P. Kuznetsova, *Razvytye instituta deesposobnosty hrazhdan v novom hrazhdanskom zakonodatelstve*, „Pravovedenye” 1965, nr 4, s. 80.

⁷² Ya.R. Vebers, *Pravosubiektnost hrazhdan v sovetskom hrazhdanskom i semeinom prave*, Zynatne, Ryha, 1976, s. 124.

⁷³ A.H. Potiukov, *Pravospobnost i deesposobnost hrazhdan po sovetskomu hrazhdanskomu pravu*, Avtoref. dys. kand. yuryd. nauk: 12.712, Lenynhradskyi hos. un-t, 1954, s. 12.

⁷⁴ S.N. Bratus, *Subiekty hrazhdanskoho prava: ucheb. posob.*, Hos. yur. izdat., Moskwa, 1950, s. 14.

Czasami w literaturze można spotkać jeszcze większą listę składników treści zdolności do działań prawnych osoby fizycznej: 1) zdolność do wykonywania czynności prawnych mających na celu ustanowienie praw i obowiązków cywilnych (ukr. *правочиноздатність, prawoczynozdatnist*); 2) zdolność osoby do ponoszenia odpowiedzialności za popełnienie deliktu cywilnego, czyli zdolność deliktowa (ukr. *деліктоздатність, deliktozdatnist*); 3) zdolność osoby do sporządzenia testamentu i bycia spadkobiercą (ukr. *тестаментаздатність, testamentozdatnist*); 4) zdolność osoby poprzez swoje działania do tworzenia dla innych podmiotów praw i obowiązków oraz jej zdolność do przyjmowania praw i obowiązków wynikających z działań innych osób (ukr. *трансдієздатність, trans-diiezdatnist*)⁷⁵. Niektórzy autorzy dodają również zdolność do działań biznesowych (ukr. *бізнесдієздатність, biznesdiiezdatnist*) i zdolność do działań małżeńsko-rodzinnych (ukr. *шлюбно-сімейна дієздатність, ślubno-simejna diiezdatnist*)⁷⁶.

Zdolność do działań prawnych jako dynamiczny element podmiotowości prawnej, który związany jest z wykonywaniem przez osobę działań z udziałem woli, wymaga osiągnięcia określonego poziomu dojrzałości psychicznej, gotowości do wystąpienia pewnych konsekwencji oraz zdolności pełnego zrozumienia swoich działań i kierowania nimi⁷⁷. Podkreśla się, że w przeciwieństwie do zdolności prawnej zdolność do działań prawnych wiąże się z wykonywaniem przez określoną osobę działań z udziałem woli, co z kolei wiąże się z osiągnięciem przez nią pewnego poziomu dojrzałości psychicznej⁷⁸. Tylko osoba zdolna do uświadomienia sobie znaczenia swoich działań może właściwie realizować swoje prawa i wykonywać przyjęte obowiązki prawne⁷⁹.

W przeciwieństwie do zdolności prawnej zdolność do działań prawnych nie może być taka sama dla wszystkich. Ustawodawca ukraiński w kodeksie cywilnym wyraźnie zastrzegł, że zakres zdolności do działań prawnych osoby fizycznej może być ograniczony wyłącznie w przypadkach i w sposób określony przez prawo (art. 30 § 2 u.k.c.). Prawo ukraińskie rozróżnia: 1) częściową zdolność do działań prawnych osoby fizycznej,

⁷⁵ O.S. Mazur, *Tsyvilne pravo Ukrainy...*, s. 29.

⁷⁶ E.O. Kharytonov, N.A. Sanyakhmetova, *Hrazhdanskoe pravo Ukrainy: Uchebnyk*, Odessei, Kharkiv, 2004, s. 135–136.

⁷⁷ N.A. Diachkova, *Tsyvilna diiezdatnist fizychnykh...*, s. 115.

⁷⁸ L.O. Dolinenko, S.O. Sarnovska, *Tsyvilne pravo Ukrainy...*, s. 25; O.S. Mazur, *Tsyvilne pravo Ukrainy...*, s. 58; N.V. Volkova, *Protseusualni osoblyvosti rozghliadu sprav shchodo obmezhenia tsyvilnoi diiezdatnosti fizychnoi osoby, vyznannia fizychnoi osoby nediezdatnoiu (okremi aspekty)*, „Aktualni problemy derzhavy i prava” 2010, nr 56, s. 124.

⁷⁹ N.V. Volkova, *Protseusualni osoblyvosti rozghliadu...*, s. 124.

która nie ukończyła 14. roku życia (art. 31 u.k.c.); 2) niepełną zdolność do działań prawnych osoby fizycznej w wieku od 14 do 18 lat (art. 32 u.k.c.); 3) pełną zdolność do działań prawnych osoby fizycznej, która ukończyła 18 lat (pełnoletność) (art. 34 u.k.c.).

Niektórzy przedstawiciele doktryny wyróżniają kilka odmian zdolności do działań prawnych: 1) pełna; 2) częściowa; 3) ograniczona; 4) uznanie osoby za ubezwłasnowolnioną⁸⁰. Inni posługują się podziałem na zdolność do działań prawnych: 1) pełną; 2) niepełną; 3) częściową; 4) ograniczoną; 5) uznanie osoby za ubezwłasnowolnioną⁸¹.

Pełna zdolność do działań prawnych to zdolność osoby do nabywania i wykonywania wszelkich praw majątkowych i osobistych, jak również do przejmowania i wykonywania wszelkich obowiązków, a więc zdolność do pełnego wykorzystania posiadanej przez nią zdolności prawnej⁸². Zgodnie z art. 34 § 1 u.k.c. pełną zdolność do działań prawnych posiada osoba fizyczna, która ukończyła 18 lat (pełnoletność). Jednocześnie w przypadku rejestracji małżeństwa osoby fizycznej, która nie osiągnęła pełnoletności, nabywa ona pełną zdolność do działań prawnych z chwilą rejestracji małżeństwa (art. 34 § 2 u.k.c.).

Prawu ukraińskiemu, podobnie jak prawom innych państw europejskich, znana jest instytucja emancypacji — w jej ramach niepełnoletnia osoba może nabyć pełną zdolność do działań prawnych w następujących przypadkach: a) w wyniku rejestracji małżeństwa i po ukończeniu 16. roku życia; b) jeżeli pracuje na podstawie umowy o pracę; c) jeżeli prowadzi działalność gospodarczą; d) jeżeli zostanie zarejestrowana jako matka lub ojciec dziecka (art. 35 u.k.c.).

W przeciwieństwie do zdolności do działań prawnych (jako zdolności osoby do nabywania praw i obowiązków przez swoje działania) emancypacja nie jest zdolnością ani właściwością osoby, ale stanowi proces nabywania tych cech przez osobę⁸³. Charakter różnych rodzajów emancypacji zależy nie tylko od podstaw jej powstania, lecz także od zakresu praw i obowiązków, które może nabyć określony podmiot, co oznacza, że zawsze zakres zdolności do działań osoby emancypowanej może być szerszy niż osoby w jej wieku, ale węższy w porównaniu z zakresem tej zdolności osoby pełnoletniej⁸⁴.

⁸⁰ L.O. Dolinenko, S.O. Sarnovska, *Tsyvilne pravo Ukrainy...*, s. 25; O.S. Mazur, *Tsyvilne pravo Ukrainy...*, s. 58.

⁸¹ O.S. Mazur, *Tsyvilne pravo Ukrainy...*, s. 39.

⁸² Ibidem.

⁸³ N.A. Diachkova, *Tsyvilna diiezdatnist fizychnykh...*, s. 119.

⁸⁴ Y.V. Zhylynkova, *Pravovye aspekty emansypatsyi nesovershennoletnykh*, „Problemy zakonnosti” 2000, v. 41, s. 77; N.A. Diachkova, *Tsyvilna diiezdatnist fizychnykh...*, s. 119.

Niepełna zdolność do działań prawnych dotyczy osoby niepełnoletniej w wieku od 14 do 18 lat i jest uregulowana w art. 32 u.k.c., zgodnie z którym osoba fizyczna w tym wieku ma prawo między innymi: 1) samodzielnie zarządzać swoimi zarobkami, stypendium lub innymi dochodami; 2) samodzielnie wykonywać prawa do wyników działalności intelektualnej i twórczej chronionych prawem; 3) być członkiem (założycielem) osób prawnych, chyba że jest to zabronione przez prawo lub dokumenty założycielskie osoby prawnej; 4) samodzielnie zawrzeć umowę lokaty bankowej (rachunku) i dysponować lokatą wniesioną przez nią na własne nazwisko (środki pieniężne na rachunku).

Inne czynności mogą być dokonywane za zgodą rodziców (przysposabiających) lub kuratorów. Na dokonanie przez osobę niepełnoletnią czynności dotyczących pojazdów lub nieruchomości musi być pisemna, notarialnie poświadczona zgoda rodziców (przysposabiających) lub kuratora (ukr. *ніклувальник, піклувальник*) i zezwolenie organu opiekuńczego (art. 32 § 2 u.k.c.). Osoba niepełnoletnia może dysponować środkami pieniężnymi, które zostały wniesione w całości lub w części przez inne osoby do instytucji finansowej w jej imieniu, za zgodą organu opiekuńczego oraz rodziców (przysposabiających) lub kuratora (art. 32 § 3 u.k.c.).

Należy też zaznaczyć, że zgodnie z prawem ukraińskim, jeżeli istnieją wystarczające podstawy, sąd na wniosek rodziców (przysposabiających), kuratora bądź organu opiekuńczego może ograniczyć prawo osoby niepełnoletniej do samodzielnego dysponowania swoimi zarobkami, stypendium lub innymi dochodami lub pozbawić ją tego prawa (art. 32 § 5 u.k.c.). Zgodnie z art. 33 u.k.c. osoba niepełnoletnia jest osobiście odpowiedzialna za naruszenie umowy zawartej przez nią na własną rękę zgodnie z prawem. Osoba niepełnoletnia również jest osobiście odpowiedzialna za naruszenie umowy zawartej za zgodą rodziców (przysposabiających) lub kuratora. Jeśli majątek osoby małoletniej jest niewystarczający do zapłaty odszkodowania, dodatkową odpowiedzialność ponoszą jej rodzice (przysposabiający) lub kurator.

Częściowa zdolność do działań prawnych jest uregulowana w art. 31 u.k.c. i dotyczy osób fizycznych, które nie ukończyły 14 lat (osoba małoletnia). Taka kategoria osób zgodnie z prawem ukraińskim ma prawo: 1) samodzielnie dokonywać drobnych czynności życia codziennego (ukr. *нобытові правочину, побутові правочyny*); 2) wykonywać osobiste, niematerialne prawa do wyników działalności intelektualnej i twórczej chronionych prawem.

Ustawodawca ukraiński zdefiniował pojęcie „drobne czynności życia codziennego”, wskazując, że czynność uważana jest za drobną czynność życia codziennego, jeśli zaspokaja potrzeby domowe osoby, odpowiada jej rozwojowi fizycznemu, duchowemu lub społecznemu i dotyczy przedmiotu,

który ma niską wartość. Z art. 31 § 2 u.k.c. wynika, że osoba małoletnia nie ponosi odpowiedzialności za wyrządzoną przez nią szkodę.

Osobno należy wspomnieć o dwóch instytucjach prawa cywilnego, którymi są „ograniczenie zdolności do działań prawnych” oraz „uznanie osoby za ubezwłasnowolnioną”. Słusznie podkreśla się, że są to różne kategorie prawne, mające dość podobne konsekwencje procesowo-prawne, jednak ich stosowanie ma pewne szczególne cechy związane z różnym stopniem ograniczenia uprawnień takiej osoby⁸⁵.

Poszczególne aspekty rozpatrywania spraw o ograniczenie zdolności do działań prawnych osoby fizycznej, uznanie osoby fizycznej za ubezwłasnowolnioną były badane między innymi przez: I.M. Piatyletov (ukr. Іван Михайлович Пятилетов), V.V. Komarov (ukr. Вячеслав Васильович Комаров), I.V. Udaltsova (ukr. Ірина Віталіївна Удальцова), Yu.S. Chervonyi (ukr. Юрій Семенович Червоний), D.M. Chechot (ukr. Дмитро Михайлович Чечот), S.Ya. Fursa (ukr. Світлана Ярославівна Фурса), M.J. Shtefan (ukr. Михайло Йосипович Штефан) oraz innych⁸⁶. Biorąc pod uwagę charakter niniejszego opracowania, poprzestanę w tym zakresie na ogólnej charakterystyce obu instytucji prawa cywilnego.

Ograniczona zdolność do działań prawnych — jak wskazują przedstawiciele doktryny — polega na tym, że osoba traci zdolność nabywania poprzez swoje działania niektórych praw i zaciągania określonych obowiązków⁸⁷. Traci więc to, co dotychczas jej przysługiwało.

Ograniczona w zdolności do działań prawnych może być zarówno osoba mająca niepełną zdolność do działań prawnych, jak i osoba mająca pełną zdolność do działań prawnych⁸⁸. Zgodnie z art. 36 u.k.c. sąd może ograniczyć zdolność do działań prawnych osoby fizycznej, jeżeli: 1) osoba cierpi na zaburzenia psychiczne, które znacząco wpływają na jej możliwość uświadomienia sobie znaczenia swoich działań i/lub kierowania nimi; 2) osoba nadużywa alkoholu, środków odurzających, substancji

⁸⁵ S. Kravtsov, A. Sokol, *Obmezhenia u diiezdatnosti, vyznannia osoby nediezdatnoiu ta ponovlennia u diiezdatnosti: tsyvilno-protsesualnyi aspekt*, „Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo” 2018, nr 5, s. 48.

⁸⁶ W szczególności można przytoczyć następujące prace: D.M. Chechot, *Iskovye proyzvodstva*, Yuryd. lyt., Moskwa, 1973; I.M. Piatyletov, *Pryznanye hrazhdanyina ohra-nychenno deesposobnym*, VJUZI, Moskwa, 1980; M.J. Shtefan, *Tsyvilne protsesualne pravo Ukrainy: pidruch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl.*, In Yure, Kyiv, 2005; V.V. Komarov, H.O. Svitlychna, I.V. Udaltsova, *Okreme provadzhennia*: [monohr.], red. V.V. Komarova, Pravo, Kharkiv, 2011; *Tsyvilnyi protses Ukrainy: Akadem. kurs: pidruch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl.*, red. S.Ya. Fursa, Tsentr prav. doslidzh. Fursy, Kharkiv; S.Ya. Fursa [vyd.]: KNT, 2009; Yu.S. Chervonyi, *Tsyvilnyi protses Ukrainy: Pidruchnyk*, Istyna, Kyiv, 2007.

⁸⁷ O.S. Mazur, *Tsyvilne pravo Ukrainy...*, s. 40.

⁸⁸ Ibidem.

toksycznych, hazardu itp., a tym samym stawia siebie lub swoją rodzinę, a także inne osoby, które jest prawnie zobowiązana utrzymywać, w trudnej sytuacji materialnej. Zdolność do działań prawnych osoby fizycznej jest ograniczona od chwili uprawnocnienia się orzeczenia sądu w tej sprawie (art. 36 § 4 u.k.c.). Jak widać, ograniczenie w zdolności do działań prawnych osoby musi być stwierdzone przez sąd.

Na marginesie należy zaznaczyć, iż w piśmiennictwie ukraińskim podnosi się, że konieczne jest rozszerzenie wykazu podstaw do ograniczenia zdolności do działań prawnych osoby fizycznej, ponieważ postawić swoją rodzinę w trudnej sytuacji materialnej można też poprzez podejmowanie innych działań niż tylko tych, które zostały wprost wymienione przez ukraińskiego ustawodawcę⁸⁹.

Dla osoby fizycznej, której zdolność do działań prawnych jest ograniczona, ustanawia się kuratelę (ukr. *пiклування, pikluwannia*) (art. 37 § 1 u.k.c.). Taka osoba może samodzielnie dokonywać tylko drobnych czynności życia codziennego (art. 37 § 2 u.k.c.). Czynności dotyczące zbycia nieruchomości i inne wykraczające poza drobne czynności życia codziennego są dokonywane przez taką osobę za zgodą kuratora, jednocześnie odmowa kuratora w tym zakresie może być zaskarżona przez osobę, której zdolność do działań prawnych jest ograniczona, do organu opiekuńczego lub sądu (art. 37 § 3 u.k.c.).

Dodatkowo należy zaznaczyć, iż zdolność osoby, o której mowa, w odniesieniu do uzyskiwanych zarobków, emerytur, stypendiów i innych dochodów jest ograniczona, a dysponowanie nimi odbywa się z udziałem kuratora. Kurator może na piśmie zezwolić osobie na samodzielne otrzymywanie zarobków, emerytury, stypendium i innych dochodów i na rozporządzanie nimi (art. 37 § 4 u.k.c.). Zgodnie z art. 37 § 5 u.k.c. osoba, której zdolność do działań prawnych jest ograniczona, ponosi odpowiedzialność za naruszenie przez nią umowy zawartej za zgodą kuratora oraz za szkodę wyrządzoną przez nią innej osobie.

Osobną kategorią obok ograniczenia zdolności do działań prawnych jest uznanie osoby za ubezwłasnowolnioną. W doktrynie występuje pogląd, że w przypadku, gdy stan psychiczny osoby, która była ograniczona w zdolności do działań prawnych z powodu zaburzeń psychicznych (co znacząco wpłynęło na jej zdolność do uświadomienia sobie znaczenia swoich działań i/lub kierowania nimi), istotnie się pogorszył, a zaburzenie psychiczne nabrało trwałego, przewlekłego charakteru, osoba taka może być uznana przez sąd za ubezwłasnowolnioną (ukr. *недiєздатна, nediiezdatna*)⁹⁰. Wskazać jednak należy, że art. 39 § 1 u.k.c. nie uzależnia

⁸⁹ N.A. Diachkova, *Tsyvilna diiezdatnist fizychnykh...*, s. 117.

⁹⁰ Ibidem; N.V. Volkova, *Protsesualni osoblyvosti rozghliadu...*, s. 127.

uznania osoby za ubezwłasnowolnioną od poprzedniego ograniczenia jej w zdolności do działań prawnych, co oznacza, że osoba o pełnej zdolności, która dotychczas miała pełny zakres praw i obowiązków, może od razu zostać uznana za ubezwłasnowolnioną, o ile wystąpią przesłanki określone w art. 39 § 1 u.k.c.

Wskaźnikiem stopnia zdolności do działań prawnych osoby w naukach prawnych jest kryterium medyczne i prawne⁹¹. Kryterium medyczne wymaga formalnego potwierdzenia, czy dana osoba ma zaburzenie psychiczne, zgodnie z wynikami opinii lekarskich lub specjalistycznych badań, natomiast kryterium prawnym jest samo określenie zdolności jednostki do rozpoznania własnych działań i zarządzania nimi⁹². Można również spotkać stanowiska, że ogólna formuła ubezwłasnowolnienia zawiera dwa kryteria: medyczne (czyli przewlekłe, trwałe zaburzenie psychiczne) oraz psychologiczne (świadomość znaczenia swoich działań i/lub zarządzanie nimi)⁹³.

Zgodnie z art. 39 § 1 u.k.c. osoba fizyczna może zostać uznana przez sąd za ubezwłasnowolnioną, jeśli z powodu przewlekłego, uporczywego zaburzenia psychicznego nie jest w stanie rozpoznać znaczenia swoich działań i/lub kierować nimi. Z art. 40 § 1 u.k.c. wynika, że osoba fizyczna jest uznawana za ubezwłasnowolnioną z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia sądu w tej sprawie. Nad taką osobą ustanawia się opiekę (ukr. *onika, opika*) (art. 41 § 1 u.k.c.). Osoba ubezwłasnowolniona nie jest uprawniona do dokonywania jakichkolwiek czynności — czynności w jej imieniu i w jej interesie dokonuje opiekun (art. 41 § 2—3 u.k.c.). Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez osobę ubezwłasnowolnioną ponosi jej opiekun (art. 41 § 4 u.k.c.).

Podsumowując ten wątek, należy zaznaczyć, że w prawie ukraińskim w zależności od kryterium wiekowego osoba może mieć częściową (od urodzenia do 14 lat), niepełną (od 14 do 18 lat) oraz pełną zdolność do działań prawnych (od 18 lat, jednak w niektórych przypadkach od 16 lat). Dodatkowo zgodnie z prawem ukraińskim osoba może zostać ograniczona w zdolności do działań prawnych lub uznana za całkowicie ubezwłasnowolnioną. Każdy z wyżej przedstawionych stanów zdolności do działań prawnych wpływa bezpośrednio nie tylko na zakres możliwości nabywania określonych praw, lecz także na zasady ponoszenia odpowiedzialności.

⁹¹ S. Kravtsov, A. Sokol, *Obmezhenia u diiezdatnosti...*, s. 48.

⁹² Ibidem.

⁹³ N.A. Diachkova, *Tsyvilna diiezdatnist fizychnykh...*, s. 117.

4.2. Zdolność do czynności prawnych w prawie polskim

Tak samo jak w przypadku terminu „zdolność prawna” prawo polskie nie zawiera definicji legalnej pojęcia „zdolność do czynności prawnych”, w związku z czym jego definiowanie jest pozostawione doktrynie. Można znaleźć szereg definicji tego pojęcia; „zdolność do czynności prawnych” definiuje się jako: 1) zdolność do dokonywania we własnym imieniu czynności prawnych, czyli zdolność do działania z zamiarem wywołania określonych skutków prawnych, mianowicie ustanowienia, zmiany lub zniesienia stosunku prawnego⁹⁴; 2) zdolność poprzez własne działanie nabywania lub utraty prawa albo zaciągania zobowiązania i w ogóle wywoływania skutków prawnych⁹⁵; 3) zdolność do dokonywania swoistych działań konwencjonalnych, jakimi są czynności prawne⁹⁶; 4) możliwość nabywania praw i obowiązków przez samodzielne składanie oświadczeń woli⁹⁷; 5) zdolność do składania oświadczeń woli we własnym imieniu i ze skutkami prawnymi dla siebie⁹⁸.

Duża liczba różnego rodzaju definicji świadczy o konwersyjności pojęcia zdolności do czynności prawnych. M. Pazdan zwraca uwagę, że definicja ta powinna też podkreślać, iż w przypadku zdolności do czynności prawnych chodzi o możliwość wywoływania skutków tylko przez własne działanie i we własnym imieniu, ponieważ nie każda czynność prawna musi prowadzić do nabycia prawa lub zaciągnięcia zobowiązania⁹⁹.

W prawie polskim zdolność do czynności prawnych należy do kategorii tzw. zdolności czynnych, przez co rozumie się aktywne działanie określonego podmiotu¹⁰⁰. Zgodnie z obowiązującym porządkiem prawnym wyróż-

⁹⁴ S. Szer, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1967, s. 100; M. Serwach, w: *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, wyd. 2, red. P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2014, art. 11, nb. 1.

⁹⁵ S. Grzybowski, w: *System Prawa Cywilnego. Część ogólna* [Système de droit civil. Partie générale], T. 1, Ossolineum, Wrocław, 1974, s. 338; M. Serwach, w: *Komentarz...*, 2014, art. 11, nb. 1.

⁹⁶ Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, 1999, s. 144; M. Serwach, w: *Komentarz...*, 2014, art. 11, nb. 1.

⁹⁷ E. Skowrońska-Bocian, *Prawo cywilne — część ogólna. Zarys wykładu*, LexisNexis, Warszawa, 2005, s. 89; M. Serwach, w: *Komentarz...*, 2014, art. 11, nb. 1.

⁹⁸ M. Watrakiewicz, *Wiek a zdolność do czynności prawnych*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003, z. 3, s. 508; M. Serwach, w: *Komentarz...*, 2014, art. 11, nb. 1.

⁹⁹ M. Pazdan, w: *System Prawa Prywatnego*, T. 1, *Prawo cywilne — część ogólna*, red. M. Safjan, C.H. Beck, Warszawa, 2012, s. 1091; idem, *Zdolność do czynności prawnych osób fizycznych w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1967, 158. *Prace prawnicze*, z. 29, 1967, s. 110.

¹⁰⁰ M. Serwach, w: *Komentarz...*, 2014, art. 11, nb. 3; M. Pazdan, *Zdolność do czynności prawnych osób fizycznych...*, s. 103.

nia się trzy kategorie osób fizycznych: 1) osoby mające pełną zdolność do czynności prawnych; 2) osoby mające ograniczoną zdolność do czynności prawnych; 3) osoby niemające takiej zdolności¹⁰¹.

Przez „pełną zdolność do czynności prawnych” rozumie się możliwość dokonywania wszelkich czynności o charakterze cywilnoprawnym w granicach przysługującej zdolności prawnej zarówno we własnym imieniu, jak i na rzecz innej osoby¹⁰². Zgodnie z art. 11 k.c. pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletności. Pełnoletnim jest ten, kto ukończył 18 lat (art. 10 § 1 k.c.) lub stał się pełnoletnim przez zawarcie małżeństwa (art. 10 § 2 k.c.).

W doktrynie słusznie podnosi się, że pełna zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej uwarunkowana jest tylko ukończeniem odpowiedniego wieku, bez potrzeby wykazania jakiejkolwiek dojrzałości emocjonalnej, intelektualnej lub społecznej¹⁰³. Zdolność ta trwa aż do śmierci, chyba że osoba została ubezwłasnowolniona. M. Pazdan podkreśla, że bez wpływu na pełną zdolność do czynności prawnych pozostaje ewentualna choroba (nawet psychiczna) lub tzw. otępienie starcze¹⁰⁴.

Należy zaznaczyć, iż polski ustawodawca zastrzegł, że określone oświadczenia woli mogą być składane wyłącznie przez osobę pełnoletnią i nieubezwłasnowolnioną całkowicie. Przykładowo zgodnie z art. 944 § 1 k.c. sporządzić i odwołać testament może tylko osoba mająca pełną zdolność do czynności prawnych. Z art. 114¹ § 1 k.r.o. wynika, że przysposobić może osoba mająca pełną zdolność do czynności prawnych. Ponadto osoba, która nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych, nie może być ustanowiona opiekunem lub kuratorem (art. 148 k.r.o., art. 178 § 2 w zw. z art. 148 k.r.o.).

Ograniczona zdolność do czynności prawnych obejmuje dwie kategorie osób fizycznych: 1) małoletni, którzy ukończyli 13 lat; 2) ubezwłasnowolnieni częściowo (art. 15 k.c.). Dodatkowo wskazuje się na trzecią kategorię: w szczególności chodzi o osoby, dla których ustanowiono doradcę tymczasowego. Ta kategoria osób nie jest przedmiotem regulacji kodeksu cywilnego, lecz występuje w kodeksie postępowania cywilnego [dalej: k.p.c.]. Zgodnie z art. 549 § 1 k.p.c. osoba, dla której ustanowiono doradcę

¹⁰¹ M. Pazdan, *O różnych funkcjach zdolności do czynności prawnych osoby fizycznej z uwzględnieniem aspektów arbitrażowych i kolizyjnoprawnych*, w: *Prawo prywatne i arbitraż. Księga jubileuszowa dedykowana doktorowi Maciejowi Tomaszewskiemu*, red. J. Poczobut, A. Wiśniewski, Sąd Arbitrażowy KIG, Warszawa, 2016, s. 269.

¹⁰² M. Serwach, w: *Komentarz...*, 2014, art. 11, nb. 12.

¹⁰³ S. Kalus, w: *Komentarz...*, 2018, art. 11, nb. 1.

¹⁰⁴ M. Pazdan, w: *System...*, T. 1, s. 1103.

tymczasowego, ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych na równi z osobą ubezwłasnowolnioną częściowo¹⁰⁵.

W doktrynie czynności prawne w relacjach do osoby o ograniczonej zdolności do czynności prawnych dzielą się na trzy kategorie: 1) takie, które osoby te mogą dokonywać samodzielnie; 2) takie, których dokonywanie przez te osoby nie jest w ogóle dopuszczalne; 3) takie, których dokonanie przez osobę o ograniczonej zdolności do czynności prawnych wymaga zgody jej przedstawiciela ustawowego¹⁰⁶.

Osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych może bez zgody przedstawiciela ustawowego zawierać umowy należące do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego oraz rozporządzać swoim zarobkiem, chyba że sąd opiekuńczy z ważnych powodów postanowi inaczej (art. 20—21 k.c.). Ponadto z art. 22 k.c. wynika, że jeżeli przedstawiciel ustawowy osoby o ograniczonej zdolności do czynności prawnych oddał jej określone przedmioty majątkowe do swobodnego użytku, osoba ta uzyskuje pełną zdolność w zakresie czynności prawnych, które tych przedmiotów dotyczą. Wyjątek stanowią czynności prawne, do których dokonania nie wystarcza według ustawy zgoda przedstawiciela ustawowego.

Z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie do ważności czynności prawnej, przez którą osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych zaciąga zobowiązanie lub rozporządza swoim prawem, potrzebna jest zgoda jej przedstawiciela ustawowego (art. 17 k.c.). Ważność umowy, która została zawarta przez osobę ograniczoną w zdolności do czynności prawnych bez wymaganej zgody przedstawiciela ustawowego, zależy od potwierdzenia umowy przez tego przedstawiciela (art. 18 § 1 k.c.). Jeżeli osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych dokonała sama jednostronnej czynności prawnej, do której ustawa wymaga zgody przedstawiciela ustawowego, czynność ta jest nieważna (art. 19 § 1 k.c.).

Sytuacja, kiedy osoba fizyczna mająca zdolność prawną nie może samodzielnie występować w obrocie cywilnoprawnym, nazywana jest brakiem zdolności do czynności prawnych¹⁰⁷. Nie mają zdolności do czynności prawnych osoby, które nie ukończyły 13 lat, oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie (art. 12 k.c.). Jak zauważa M. Pazdan, osobom fizycznym niemającym zdolności do czynności prawnych drogę do uczestnictwa w obrocie cywilnoprawnym otwiera instytucja przedstawicielstwa, ponieważ osoba taka może działać przez swojego przedstawiciela ustawowego¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. — Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2023, poz. 1550 z późn. zm.).

¹⁰⁶ R. Strugała, w: *Komentarz...*, 2021, art. 15, nb. 2.

¹⁰⁷ M. Serwach, w: *Komentarz...*, 2014, art. 12, nb. 1

¹⁰⁸ M. Pazdan, w: *System...*, T. 1, s. 1092.

Zgodnie z art. 95 k.c., z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie albo wynikających z właściwości czynności prawnej, można dokonać czynności prawnej przez przedstawiciela. Jak już była o tym mowa wyżej, niektóre czynności są zastrzeżone wyłącznie dla osób mających pełną zdolność do czynności prawnych i mogą być dokonane tylko przez takie osoby, co oznacza, że działanie przez przedstawiciela ustawowego nie będzie możliwe w każdej sytuacji.

Co do zasady czynność prawna dokonana przez osobę, która nie ma zdolności do czynności prawnych, jest nieważna (art. 14 § 1 k.c.). Jednakże gdy osoba niezdolna do czynności prawnych zawarła umowę należącą do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, umowa taka staje się ważna z chwilą jej wykonania, chyba że pociąga za sobą rażące pokrzywdzenie osoby niezdolnej do czynności prawnych (art. 14 § 2 k.c.).

Prawu polskiemu znane są więc tylko trzy rodzaje zdolności do czynności prawnych, mianowicie: brak zdolności, ograniczona zdolność oraz pełna zdolność do czynności prawnych. Każdy rodzaj zdolności do czynności prawnych jest uwarunkowany osiągnięciem określonego wieku; zmiana rodzaju zdolności może nastąpić również wskutek ubezwłasnowolnienia zarówno częściowego, jak i całkowitego, które są orzekane przez sąd w zależności od wystąpienia innych, niezwiązanych z kategorią wiekową przyczyn.

5. Zdolność do czynności prawnych w konwencji bilateralnej

Na początku należy podkreślić, iż tak jak w przypadku zdolności prawnej, tak i w przypadku zdolności do czynności prawnych przyjęto łącznik obywatelstwa, co oznacza, że zarówno zdolność prawna, jak i zdolność do czynności prawnych oceniane będą według tego samego prawa.

Konwencja polsko-ukraińska obowiązuje w dwóch wersjach językowych — wersji polskiej oraz wersji ukraińskiej. Zgodnie z art. 99 umowy została ona sporządzona w dwóch egzemplarzach, każdy w językach polskim i ukraińskim, przy czym obydwie teksty mają jednakową moc. Zasada jednakowej mocy prawnej nie uwalnia jednak od wątpliwości dotyczących konsekwencji tej zasady.

Artykuł 21 umowy został poświęcony aspektom zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych osoby fizycznej — tak można stwierdzić

po przeczytaniu polskiej wersji umowy. Jednocześnie w ukraińskim odpowiedniku mowa jest o zdolności prawnej (ukr. *правоздатність, prawozdatnist*) oraz zdolności do działań prawnych (ukr. *дієздатність, diiezdatnist*). O ile kwestia zdolności prawnej nie budzi większych kontrowersji, o czym już była mowa wyżej, o tyle w przypadku zdolności czynnej w obu porządkach prawnych widoczny jest dylemat językowy. W polskiej wersji występuje zapis „zdolność do czynności prawnych”, a w wersji ukraińskiej — „zdolność do działań prawnych”. Jak to już zostało przedstawione, pojęcie zdolności do działań prawnych jest kategorią o wiele szerszą niż pojęcie zdolności do czynności prawnych. Wprawdzie niektórzy ukraińscy przedstawiciele doktryny utożsamiają te dwa pojęcia, jednak większość zdecydowanie opowiada się za tym, że zdolność do czynności prawnych jest tylko jednym ze składników zdolności do działań prawnych.

W celu wypracowania jednolitego podejścia na gruncie konwencji polsko-ukraińskiej należy zasygnalizować, że zakres pojęciowy normy wynikającej z art. 21 umowy z 1993 r. dot. zdolności do czynności prawnych jest bliższy prawu polskiemu, ponieważ zdolność ta jest rozumiana w sposób węższy niż wynika to z prawa ukraińskiego i jednocześnie nie ma podstaw ku temu, żeby tę zdolność rozszerzać do zdolności do działań prawnych, tak jak przyjęto w prawie ukraińskim. Poszczególne bowiem składniki zdolności do działań prawnych, o których już była mowa — czyli w szczególności zdolność deliktowa, zdolność do działań (czynów) zgodnych z prawem, zdolność osoby poprzez swoje działania do tworzenia dla innych podmiotów praw i obowiązków oraz jej zdolność do przyjmowania praw i obowiązków wynikających z działań innych podmiotów — są objęte zakresem zastosowania innych norm kolizyjnych.

W związku z tym należy przyjąć, iż zdolność do czynności prawnych, o której mowa w umowie, oznacza na gruncie konwencji możliwość wywoływania swoimi czynnościami prawnymi skutków cywilnoprawnych, a więc nabywania praw i zaciągania obowiązków cywilnoprawnych. W ten sposób należy interpretować to pojęcie w konwencji polsko-ukraińskiej. Nie powinno to stanowić przeszkody do stosowania przy ocenie zdolności czynnej osoby fizycznej w konkretnej sytuacji przepisów prawa ukraińskiego regulujących zdolność do działań prawnych (w takim zakresie, w jakim w tym prawie stosowane są one przy ocenie regulowanej ściśle zdolności do czynności prawnych). Oznacza to jednak, że przyjmując węższą definicję pojęcia zdolności do działań prawnych, nie będziemy w pozostałym zakresie odpowiednio stosować przepisów dotyczących zdolności do działań prawnych z prawa ukraińskiego do pojęcia zdolności do czynności prawnych na gruncie konwencji.

Prawo ukraińskie o wiele szerzej opisuje oraz precyzuje pojęcie zdolności do czynności prawnych niż prawo polskie. Przejawia się to w szczególności w przedstawieniu katalogu czynności, które mogą być dokonywane przez osobę niemającą pełnej zdolności do działań prawnych, w sytuacjach, kiedy osoba niepełnoletnia staje się pełnoletnią z mocy prawa (małżeństwo, działalność gospodarcza, praca, stanie się rodzicem dziecka), jak również w przesłankach ograniczenia owej zdolności. **Mając to na względzie, można spróbować określić wspólne cechy zdolności do czynności prawnych na gruncie konwencji, które będą miały zastosowanie w obu systemach prawnych. Podkreślić przy tym należy, że w polskiej doktrynie¹⁰⁹ zaznacza się, że pojęcie zdolności do czynności prawnych z art. 21 ust. 1 umowy z 1993 r. obejmuje następujące kluczowe kwestie, które dotyczą uczestnictwa osoby fizycznej w obrocie prawnym: 1) wiek oraz wymagania wcześniejszego osiągnięcia pełnoletności; 2) ograniczenia inne niż wiek, np. choroba, niepełnosprawność, ubezwłasnowolnienie; 3) zakres czynności, których osoba fizyczna może dokonywać samodzielnie przed osiągnięciem pełnoletności lub ewentualnie za zgodą rodziców lub kuratorów.**

W obu krajach osoba fizyczna może mieć pełną zdolność do czynności prawnych z osiągnięciem odpowiedniego wieku (w obu krajach jest to 18 lat). Pełna zdolność do czynności prawnych w prawie zarówno polskim, jak i ukraińskim pozwala osobie stać się pełnoprawnym podmiotem wszystkich stosunków cywilnoprawnych. Jednocześnie obu porządkom prawnym znana jest instytucja emancypacji, która pozwala osobie, która nie osiągnęła odpowiedniego wieku (18 lat), nabyć pełną zdolność do czynności prawnych.

Zarówno w prawie ukraińskim, jak i w prawie polskim osoba może zostać lub jest ograniczona w zdolności do czynności prawnych z uwagi na określony katalog przypadków, takich jak: wiek, stan psychiczny, pijaństwo lub narkomania. Owe ograniczenia powodują zwężenie katalogu czynności, które taka osoba może dokonywać samodzielnie, oraz stawiają wymóg uzyskania zgody osoby trzeciej w przypadku konieczności dokonania określonej czynności. Podkreślenia wymaga fakt, że w obu krajach ograniczenie zdolności do czynności prawnych ma charakter dwustopniowy, czyli na początku może nastąpić ograniczenie w dokonywaniu czynności prawnych, a dopiero potem osoba może w całości zostać pozbawiona zdolności do czynności prawnych. Ograniczenie w zdolności do czynności prawnych w obu krajach nie jest warunkiem koniecznym pozbawienia zdolności do czynności prawnych.

¹⁰⁹ M. Pilich, w: J. Turlukowski, M. Pilich, *Komentarz...*, 2023, art. 21, nb. 5.

6. Zdolność do czynności prawnych w stosunkach rodzinnych oraz pracowniczych

Do tej pory zostały przedstawione aspekty dotyczące zdolności do czynności prawnych na gruncie prawa cywilnego, jednak należy także powiedzieć kilka słów na temat zdolności do czynności prawnych w stosunkach rodzinnych oraz pracowniczych, odpowiadając na pytanie, czy są one przedmiotem uregulowań art. 21 umowy.

Trzeba nadmienić, iż stosunki rodzinne oraz pracownicze są przedmiotem odrębnych uregulowań konwencji polsko-ukraińskiej. W szczególności zgodnie z art. 24 ust. 2 umowy przesłanki zawarcia małżeństwa ocenia się dla każdej z osób zawierających małżeństwo według prawa tej umawiającej się strony, której osoba ta jest obywatelem. Na podstawie art. 42 ust. 1—2 umowy strony stosunku pracy mogą poddać ten stosunek wybranemu przez siebie prawu. Jeżeli nie dokonano wyboru prawa, powstanie, zmiana, rozwiązanie i wygaśnięcie stosunku pracy oraz roszczenia z niego wynikające podlegają prawu tej umawiającej się strony, na której terytorium praca jest, była lub miała być wykonywana. Jeżeli pracownik wykonuje pracę na terytorium jednej umawiającej się strony na podstawie stosunku pracy łączącego go z zakładem pracy na terytorium drugiej umawiającej się strony, powstanie, zmiana, rozwiązanie i wygaśnięcie stosunku pracy oraz roszczenia z niego wynikające podlegają prawu tej umawiającej się strony.

W związku z powyższym należy jeszcze skupić się na zagadnieniach dotyczących owych zdolności w obu systemach prawnych. W prawie ukraińskim, w przeciwieństwie do cywilnego ustawodawstwa, kodeks rodzinny Ukrainy¹¹⁰ nie zawiera odrębnej definicji pojęcia zdolności do działań prawnych — istota tej kategorii prawnej analizowana jest za pomocą instrumentów cywilnoprawnych, z uwzględnieniem szczególnych cech prawa rodzinnego¹¹¹. W doktrynie podnosi się, że zastosowanie przepisów kodeksu cywilnego Ukrainy dotyczących regulacji stosunków rodzinnych jest możliwe w szczególności w celu zdefiniowania pojęć rodzinnej zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych¹¹².

¹¹⁰ Kodeks Rodzinny Ukrainy z dnia 10 stycznia 2002 r. (Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2021, Nr 14, st. 120).

¹¹¹ N.A. Diachkova, *Simeine pravo: pidruchnyk*, za zah. red. V.A. Kroitora, V.Yu. Yevko, MVS Ukrainy, nats. un-t vnutr. sprav., Kharkiv, 2016, s. 71.

¹¹² A.O. Dutko ta in., *Simeine pravo Ukrainy: pidruchnyk*, za red. A.O. Dutko, Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, Lviv, 2018, s. 25; I.V. Apopii, *Simeine pravo Ukrainy*, Tsentru uchbovoi literatury, Kyiv, 2011, s. 14; V.A. Vattras, I.O. Kostiashekin,

Jednocześnie zauważa się, że zdolność do działań prawnych w stosunkach rodzinnych nie może być stosowana wprost, ale tylko w odpowiedni sposób, ponieważ charakter stosunków rodzinnych nie odpowiada w pełnym zakresie standardowym relacjom występującym w prawie cywilnym¹¹³.

Podobnie jak w przypadku prawa rodzinnego prawo pracy¹¹⁴ również nie definiuje ani nie wprowadza do stosunków pracowniczych osobnej kategorii zdolności do działań prawnych, jednak przedstawiciele ukraińskiej doktryny próbują wprowadzić pracowniczą zdolność do działań prawnych jako zdolność do nabywania i realizacji swoimi działaniami praw i wykonywania obowiązków pracowniczych; osoba fizyczna posiadająca zdolność pracowniczą może bez przeszkód nabywać i realizować swoje prawa pracownicze, w szczególności zawrzeć umowę o pracę¹¹⁵.

Również prawo polskie tak w k.r.o., jak i w kodeksie pracy¹¹⁶ nie wprowadza osobnych kategorii w postaci zdolności do zawarcia małżeństwa lub zdolności do bycia podmiotem stosunku pracy. Także w tym zakresie jest to dorobek przedstawicieli doktryny. Podkreślić trzeba, że jeżeli chodzi o zdolność do zawarcia małżeństwa, to jest ona kwestionowana w doktrynie i czasem postrzegana jako kategoria sztuczna i teoretyczna¹¹⁷. Zdolność do zawarcia umowy o pracę również jest wyróżniana jako szczególna zdolność do czynności prawnych¹¹⁸. Jednak nadal zarówno w prawie rodzinnym, jak i w prawie pracy wprost odsyła się do pojęcia zdolności prawnej występującej w prawie cywilnym.

Biorąc pod uwagę istniejący stan prawny oraz art. 1 ust. 3 konwencji polsko-ukraińskiej, zgodnie z którym sprawami cywilnymi w rozumieniu umowy są również sprawy rodzinne i pracownicze, należy wyprowadzić

Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання simeinykh vidnosyn kodyfikovanykh pravovymi aktamy v Ukraini ta derzhavakh zakhidnoi ta tsentralnoi Evropy, „Aktualni problemy pravoznavstva” 2021, nr 2 (26), s. 128.

¹¹³ N.A. Diachkova, *Simeine pravo: pidruchnyk...*, s. 72; Ya.R. Vebers, *O poniaty deesposobnosti hrazhdan v sovetskom hrazhdanskom i semeinom prave*, t. 107, *Osushchestvlenye i zashchita lichnykh i imushchestvennykh prav*, *Uchenye zapysky*, Latv. hos. un-t ym. P. Stuchky, Ryha, 1968, s. 113.

¹¹⁴ Kodeks Ustaw o Pracy Ukrainy z dnia 10 grudnia 1971 r. (*Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy* (VVR), 2023, Nr 134, st. 786).

¹¹⁵ I.P. Hrekov, *Okremi pyttannya shodo vyznachennia pravosub`iektnosti fizychnoi osoby — robotodavtsia v trudovykh pravovidnosynakh*, Thesis, Wydawnictwo SumDU, 2011, <https://core.ac.uk/download/pdf/324237826.pdf> [Dostęp: 25.09.2024].

¹¹⁶ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. — Kodeks pracy (t.j. Dz.U. 2023, poz. 1465 z późn. zm.).

¹¹⁷ A. Wojtczak, K. Zmudzińska, *Analiza prawna i społeczna wieku dopuszczalnego zawarcia małżeństwa*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, nr 2, s. 214.

¹¹⁸ M. Pazdan, *Zdolność do czynności prawnych a zakazy zatrudnienia ze względu na wiek*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1965, nr 27, z. 1, s. 69.

wniosek, że dotychczasowe rozważania w zakresie zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych pozostają nadal aktualne w stosunkach prawa rodzinnego i prawa pracy z trzech powodów.

Po pierwsze, z uwagi na to, że umowa międzynarodowa wprost wskazuje, że sprawy rodzinne i pracownicze są sprawami cywilnymi w rozumieniu konwencji polsko-ukraińskiej, a zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych z art. 21 umowy wprost dotyczy spraw cywilnych.

Po drugie, w obu systemach prawnych co prawda dochodzi do wyodrębnienia zdolności szczególnych w prawie rodzinnym i prawie pracy (uzasadnia się to szczególnym charakterem występujących relacji), jednak niektórzy zauważają, że jest to sztuczne i owych zdolności nie da się badać odrębnie od zdolności do czynności prawnych występującej w prawie cywilnym.

Po trzecie, w konwencji międzynarodowej chodzi o ujednolicenie i wypracowanie wspólnych regulacji dla obu systemów prawnych i jeżeli prawo obu krajów nie zawiera w tym zakresie istotnych różnic, to należy wyprowadzić jednolite podejście, które będzie miało zastosowanie nie tylko do stosunków cywilnych, lecz także do stosunków pracowniczych oraz rodzinnych.

Bibliografia

- Akkermans B., *The Principle of Numerus Clausus in European Property Law*,
Aharkov M.M., *Obiazatelstvo po sovetskomu hrazhdanskomu pravu*, Uchenye trudy VYIuN, v. 3, Yuryd. izd-vo NKIu SSSR, Moskwa, 1940.
- Aharkov M.M., *Obiazatelstvo po sovetskomu hrazhdanskomu pravu*, w: M.M. Aharkov, *Izbrannye trudy po hrazhdanskomu pravu*, t. 1, Tsentr YurIn-foR, Moskwa, 2002.
- Apopii I.V., *Simeine pravo Ukrainy*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, 2011.
- Bosek L., *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa, 2012.
- Boshytskyi Yu.L., Shyshka R.B. (ker. avt. kol.) (red.), *Tsyvilne pravo Ukrainy: pidruchnyk. Zahalna chastyna*, Vydavnytstvo Lira-K, Kyiv, 2016.
- Bratus S.N., *O sootnoshenyy hrazhdanskoi pravospособnosti y subiektivnykh hrazhdanskykh prav*, „Sovetskoe gosudarstvo i pravo” 1949, nr 8.
- Bratus S.N., *Subiekty hrazhdanskoho prava: ucheb. posob.*, Hos. yur. izdat., Moskwa, 1950.
- Chechot D.M., *Iskovye proyzvodstva*, Yuryd. lyt., Moskwa, 1973.
- Chervonyi Yu.S., *Tsyvilnyi protses Ukrainy: Pidruchnyk*, Istyna, Kyiv, 2007.

- Chrempiński S., *Czy dziecko poczęte winno być uznane za podmiot prawa?*, „Nowe Prawo” 1988, nr 2.
- Ciszewski J., Nazaruk P. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2019.
- Czepelak M., *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2008.
- Diachkova N.A., *Simeine pravo: pidruchnyk*, za zah. red. V.A. Kroitora, V.Yu. Yevko, MVS Ukrainy, nats. un-t vnutr. sprav., Kharkiv, 2016.
- Diachkova N.A., *Tsyvilna diiezdatnist fizychnykh osib, yii zmist ta vydy. Eman-sypatsiia nepovnotitnikh, Suchasni problemy tsyvilnoho prava ta protsesu: navch. posib.*, S.O. Slipchenko, O.V. Syniehubov, V.A. Kroitor ta in., red. Yu.M. Zhornokuia, L.V. Krasyskoi, Pravo, Kharkiv, 2017.
- Dmowski S., Rudnicki S., *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, LexisNexis, Warszawa, 2004.
- Dmowski S., Rudnicki S., *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, LexisNexis, Warszawa, 2009.
- Dolinenko L.O., Sarnovska S.O., *Tsyvilne pravo Ukrainy: Navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.*, MAUP, Kyiv, 2005.
- Dutko A.O. ta in., *Simeine pravo Ukrainy: pidruchnyk*, za red. A.O. Dutko, Lviv-skyi derzhavnyi universytet vnutrishnykh sprav, Lviv, 2018.
- Dzera O.V., *Tsyvilne pravo Ukrainy*, red. O.V. Dzera, N.S. Kuznietsova, Yurinkom inter, Kyiv, 2002.
- Dzera O.V. ta in., *Tsyvilne pravo Ukrainy: Pidruchnyk*, U 2 t., red. O.V. Dzera, N.S. Kuznetsovoi, 2-e vyd., dopov. i pererob., Yurinkom Inter, Kyiv, 2004.
- Fras M., Habdas M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, T. I, *Część ogólna (art. 1—125)*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2018.
- Fursa S.Ya. (red.), *Tsyvilnyi protses Ukrainy: Akadem. kurs: pidruch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl.*, Tsentr prav. doslidzh. Fursy, Kharkiv: S.Ya. Fursa [vyd.]: KNT, 2009.
- Gniewek E. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa, 2011.
- Gniewek E., Machnikowski P. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa, 2016.
- Gniewek E., Machnikowski P. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa, 2021.
- Grzybowski S. (red.), *System Prawa Cywilnego*, T. 1, *Część ogólna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, 1985.
- Grzybowski S., w: *System Prawa Cywilnego. Część ogólna* [Système de droit civil. Partie générale], T. 1, Ossolineum, Wrocław, 1974.
- Gudowski J. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, T. I, *Część ogólna*, cz. 1 (art. 1—55⁴), Wolters Kluwer, Warszawa, 2021.
- Haberko J., *Cywilnoprawna ochrona dziecka poczętego a stosowanie procedur medycznych*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2010.
- Haberko J., *Status cywilnoprawny ludzkiego embrionu w fazie przedimplantacyjnej*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 10.

- Haberko J., *Udostępnianie i publikowanie wizerunku nasciturusa, noworodka i małego dziecka w świetle zasady dobra dziecka*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2013, nr 3.
- Hrekov I.P., *Okremi pytannia shodo vyznachennia pravosub`iektnosti fizychnoi osoby — robotodavtsia v trudovykh pravovidnosynakh*, Thesis, Vydavnytstvo SumDU, 2011, <https://core.ac.uk/download/pdf/324237826.pdf> [Dostęp: 25.09.2024].
- Husak P.R., *Pryrodne pravo yak pidstava dlia pozytyvnoho prava na zhyttia*, Dopovid na Vseukrainskii konferentsii (Kyiv, 3.12.2005) „Abort: zaperechenia prava na zhyttia”, <http://christian-psychology.org.ua/psy-individ/4442-prirodne-pravo-yak-pdstava-dlya-pozitivnogo-prava-na-zhittya.html> [Dostęp: 25.09.2024].
- Joffe O.S., *Voprosy teoryi prava*, O.S. Joffe, M.D. Sharhorodskiy, Yuryd. lyt., Moskva, 1961.
- Kharytonov E.O., Sanyakhmetova N.A., *Hrazhdanskoe pravo Ukrainy: Uchebnyk*, Odyssei, Kharkiv, 2004.
- Kisel V.L., Mamedov R.Yu., *Problemy pravovoi pryrody pravozdatnosti fizychnoi osoby*, „Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys” 2017, nr 2.
- Komarov V.V., Svitlychna H.O., Udaltsova I.V., *Okreme provadzhennia*: [monohr.], red. V.V. Komarova, Pravo, Kharkiv, 2011.
- Krasavchykov O.A., *Sotsyalnoe soderzhanye pravospособnosti sovetskykh hrazhdan*, „Pravovedenye” 1960, nr 1.
- Kravtsov S., Sokol A., *Obmezhenia u diiezdatnosti, vyznannia osoby nediezdatnoiu ta ponovlennia u diiezdatnosti: tsyvilno-protsesualnyi aspekt*, „Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo” 2018, nr 5.
- Książak P., Pyziak-Szafnicka M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, wyd. 2, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2014.
- Kuznetsova N.P., *Razvitye instituta deesposobnosti hrazhdan v novom hrazhdanskom zakonodatelstve*, „Pravovedenye” 1965, nr 4.
- Mahazyner Ya.M., *Yzbrannye trudy po obshchei teoryi prava: monohr.*, otv. red. d-r yuryd. nauk, prof. A. K. Kravtsov, Izd-vo R. Aslanova Yurydycheskyi tsentr Press, Sankt Petersburg, 2006.
- Mazur O.S., *Tsyvilne pravo Ukrainy: Navch. pos.*, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, 2006.
- Nadon V.V., *Deiaki aspekty vyznachennia pravozdatnosti v tsyvilnomu pravi*, „Teoriia i praktyka pravoznavstva” 2014, v. 1 (5).
- Nadon V.V., *Problema spivvidnoshennia pravozdatnosti ta subiektyvnoho tsyvilnoho prava*, „Visnyk hospodarskoho sudochynstva” 2014, nr 5.
- Nechytailo T.O., *Poniattia tsyvilnoi pravosubiektnosti ta yii elementiv*, „Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy” 2015, nr 39.
- Nesterowicz M., *Glosa do wyr. SA w Lublinie z 29.7.2009 r., I ACa 308/09*, „Przełąd Sądowy” 2011, nr 1.
- Osajda K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa, 2017.
- Pazdan M. (red.), *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, C.H. Beck, Warszawa, 2014.

- Pazdan M., *O różnych funkcjach zdolności do czynności prawnych osoby fizycznej z uwzględnieniem aspektów arbitrażowych i kolizyjnychprawnych*, w: *Prawo prywatne i arbitraż. Księga jubileuszowa dedykowana doktorowi Maciejowi Tomaszewskiemu*, red. J. Poczobut, A. Wiśniewski, Sąd Arbitrażowy KIG, Warszawa, 2016.
- Pazdan M., *Zdolność do czynności prawnych a zakazy zatrudnienia ze względu na wiek*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1965, nr 27, z. 1.
- Pazdan M., *Zdolność do czynności prawnych osób fizycznych w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1967, 158. *Prace prawnicze*, z. 29.
- Piatyletov I.M., *Pryznanye hrazhdanyna ohranychenno deesposobnym*, VJUZI, Moskwa, 1980.
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, T. I, wyd. 10, C.H. Beck, Warszawa, 2020.
- Pilich M., *Uchodźcy w prawie prywatnym międzynarodowym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022, nr 1.
- Pilich M., *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym. Zagadnienia podstawowe*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2015.
- Pokrovskiy Y.A., *Osnovnye problemy hrazhdanskogo prava*, Yurydycheskiy knyzhnyi sklad Pravo, Petrohrad, 1917.
- Potiukov A.H., *Pravospособnost i deesposobnost hrazhdan po sovetskomu hrazhdanskomu pravu*, Avtoref. dys. kand. yuryd. nauk: 12.712, Lenynhradskiy hos. un-t, 1954.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne — część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa, 2015.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne — część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa, 2019.
- Radwański Z., *Prawo cywilne — część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa, 1999.
- Radwański Z., *Prawo cywilne — część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa, 2005.
- Resich Z. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, T. I, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, 1972.
- Reznichenko S.V., *Tsyvilno-pravovyi status nepovnolitnoi fizychnoi osoby*, „Chasopys tsyvilistyky” 2017, v. 23.
- Rohova O.H., *Pro chas vynyknennia prava liudyny na zhyttia: zahalnoteoretychnyi analiz*, „Visnyk AprNU” 2005, nr 4 (43).
- Safjan M. (red.), *System Prawa Prywatnego*, T. 1, *Prawo cywilne — część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa, 2012.
- Sahradian M., *Tsyvilna diiezdatnist fizychnoi osoby v Ukraini ta v zarubizhnykh krainakh*, „Pidpriumnytstvo, gospodarstvo i prawo” 2018, nr 4.
- Shershenevych H.F., *Izbrannoe*, t. 5, *Uchebnyk russkogo hrazhdanskogo prava*, vstup. slovo, sost. P.V. Krashenynnikov, Statut, Moskwa, 2017.
- Shevchenko Ya.M., *Tsyvilne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs: Pidruchnyk*, U 2 t., In Yure, Kyiv, 2003.

- Shevchenko Ya.M. (red.), *Tsyvilne pravo Ukrainy: Akademichnyi kurs: Pidruch.: U dvokh tomakh*, t. 1, *Zahalna chastyna*, Vydavnychi Dim In Yure, Kyiv, 2006.
- Shtefan M.J., *Tsyvilne protsesualne pravo Ukrainy: pidruch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl.*, In Yure, Kyiv, 2005.
- Shyshka O.R., *Pravo neisnuiuchoho uchasnyka tsyvilnykh pravovidnosyn yak pravova fiktsiia*, „Pravo ta upravlinnia” 2011, nr 13.
- Shyshka R.B., *Okhorona prav subiektiv intelektualnoi vlasnosti u tsyvilnomu pravi Ukrainy: dys., dokt. kryd. nauk: 12.00.03*, Tsyvilne pravo ta tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo, Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav, Kharkiv, 2004.
- Skowrońska-Bocian E., *Prawo cywilne — część ogólna. Zarys wykładu*, LexisNexis, Warszawa, 2005.
- Smoczyński T., *Nasciturus w świetle ustawodawstwa o przerywaniu ciąży*, „Studia Prawnicze” 1993, nr 1.
- Stelmachowski A., *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1984.
- Suleimanova S.R., *Pro tsyvilnu pravozdatnist fizychnoi osoby*, „Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Yurydychni nauky”, 2013, nr 95.
- Szer S., *Prawo cywilne. Część ogólna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1967.
- Szpunar A., *Szkoda wyrządzona przed urodzeniem dziecka*, „Studia Cywilistyczne” 1969, nr 13—14.
- Turlukowski J., Pilich M., *Polsko-ukraińska umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych. Komentarz do przepisów o sprawach cywilnych*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2023.
- Vatras V.A., Kostishkin I.O., *Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання simeinykh vidnosyn kodyfikovanykh pravovymy aktamy v Ukraini ta derzhavakh zakhidnoi ta tsentralnoi Evropy*, „Aktualni problemy pravoznavstva” 2021, nr 2 (26).
- Vebers Ya.R., *O poniaty deesposobnosti hrazhdan v sovetskom hrazhdanskom i semeinom prave*, t. 107, Osushchestvlenye i zashchita lichnykh i imushchestvennykh prav, Uchenye zapysky, Latv. hos. un-t ym. P. Stuchky, Ryha, 1968.
- Vebers Ya.R., *Pravosubiektnost hrazhdan v sovetskom hrazhdanskom i semeinom prave*, Zynatne, Ryha, 1976.
- Volkova N.V., *Protsesualni osoblyvosti rozghliadu sprav shchodo obmezhenia tsyvilnoi diiezdatnosti fizychnoi osoby, vyznannia fizychnoi osoby nediezdatnoiu (okremi aspekty)*, „Aktualni problemy derzhavy i prava” 2010, nr 56.
- Walaszek B., *Nasciturus w prawie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1956, nr 7.
- Watrakiewicz M., *Wiek a zdolność do czynności prawnych*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003, z. 3.
- Winiarz J. (red.), *Kodeks cywilny z komentarzem*, T. I, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, 1989.

- Wojewoda M., *Rejestracja urodzin dzieci obywaterek Ukrainy przybyłych do Polski w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa*, „Metryka” 2022, nr 1.
- Wojtczak A., Zmudzińska K., *Analiza prawna i społeczna wieku dopuszczalnego zawarcia małżeństwa*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, nr 2.
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa, 1996.
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2018.
- Yanovytska H.B., Kucher V.O. ta in., *Tsyvilne pravo Ukrainy: pidruchnyk*, v. 2, t. 1, kol. avtoriv, red. H.B. Yanovytskoi, V.O. Kuchera, Novyi Svit-2000, Lviv, 2014.
- Zhuravlev N.P., *O sootnoshenyy hrazhdanskoi pravospobnosty, deesposobnosty I subiektyvnoho prava*, RIO VJUZI, Moskwa, 1988.
- Zhylynkova Y.V., *Pravovye aspekty emansypatsyi nesovershennoletnykh*, „Problemy zakonnosti” 2000, v. 41.